

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
Навчально-науковий інститут права і психології
КАФЕДРА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

НАУКОВІ КОНФЕРЕНЦІЇ

ВИПУСК 1

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ
ВІДНОСИН В УКРАЇНІ:
історія і сучасність**

Матеріали Всеукраїнської наукової інтернет-конференції

www.historylaw.lp.edu.ua

18 травня 2012 р.

ЛЬВІВ – 2012

УДК 341 (477) (063)
ББК У91 (4Ук) я 431 П685

Рекомендовано кафедрою Історії держави і права Навчально-наукового інституту права і психології
Національного університету «Львівська політехніка» (протокол № 11 від 21 травня 2012 р.).

Адреса оргкомітету:
79008, м. Львів, вул. Князя Романа, 1-3, кім. 309, 314
тел. 067-9223358; 067-1489750
E-mail: historylaw@lp.edu.ua

**Правове регулювання міжнаціональних відносин в Україні:
історія і сучасність:** матеріали

Всеукраїнської наукової інтернет-конференції / Наук. конференції. - Вип. 1
/ ІНПП НУ «Львівська політехніка». –
Львів: ІНПП НУ «Львівська політехніка», 2012. - 86 с.

У збірнику вміщено оприлюднені на інтернет-сторінці: www.historylaw.lp.edu.ua
тези доповідей та повідомлень учасників Всеукраїнської наукової інтернет-
конференції, проведеної за ініціативою кафедри Історії держави і права Навчально-
наукового інституту права і психології Національного університету «Львівська
політехніка» 18 травня 2012 року.

У збірнику максимально точно збережена запропонована авторами матеріалів
орфографія і пунктуація. Оргкомітет Всеукраїнської наукової конференції не завжди
поділяє думку учасників (авторів). Повну відповідальність за достовірність наданої
інформації несуть автори.

ББК У91 (4Ук) я 431 П685

*Усі права захищені.
При будь-якому використанні матеріалів конференції посилання на джерело
є обов'язковим.*

© Кафедра Історії держави і права
ІНПП НУ «Львівська політехніка»,
автори, 2012 р.

Шановний читачу!

Ви тримаєте в руках випуск матеріалів I-ї Всеукраїнської Інтернет-конференції «Правове регулювання міжнаціональних відносин в Україні: історія і сучасність». Ця конференцію **18** травня **2012** р. провела кафедра історії держави і права Інституту права та психології (ІНПП) Національного університету «Львівська політехніка». ІНПП розпочав свою роботу в **2011** р., маючи в активі серйозний кадровий потенціал, потужну матеріальну базу та амбітні плани зайняти свою нішу у справі підготовки спеціалістів - юристів, психологів, журналістів для потреб західного регіону та України в цілому. Протягом першого року роботи новоствореного інституту вдалося відкрити магістратуру з юридичних спеціальностей, аспірантуру та спеціалізовану вчену раду **K.35.052.19** по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (спеціальності **12.00.01** та **12.00.07**). Відтак виникла потреба мати свій Науковий вісник, який з часом зміг би поповнити перелік видань, визнаних як фахові з юридичних дисциплін. Власне, у цьому руслі і будується нинішня робота Інституту та його структурних підрозділів, зокрема й кафедри Історії держави і права.

Є задум зробити інтернет-конференції тематичними і щорічними, а кращі матеріали, надіслані дописувачами, поміщати до майбутнього Наукового вісника. То ж запрошуємо до плідного співробітництва як маститих науковців з вченими ступенями, так і молодих аспірантів і здобувачів, а також талановиту студентську молодь. Географія авторського колективу не повинна, на думку організаторів конференції, обмежуватися виключно Західним регіоном. То ж просимо підтримки дописувачів з інших куточків України – крупних наукових центрів та наукової провінції. Переконані, таланти народжуються не лише в Києві чи Харкові. Успіху Вам, а ми зі свого боку докладемо посильних зусиль для Вашої підтримки.

Макарчук

Володимир Степанович

– завідувач кафедри Історії держави і права Навчально-наукового Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка», доктор юридичних наук, професор

СЕКЦІЯ 1

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗДІСНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

В.І. РЯШКО

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ В ТЕОРЕТИЧНІЙ І ПОЛІТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В.І. ЛЕНІНА (1913–1917 рр.)

В історії українського народу проблема національного визволення була надзвичайно актуальною. Як слушно зазначає О.Гринів: «Українці належать до тих небагатьох великих народів світу, котрі впродовж цілих віків були вимушені захищати власну історію і доводити свою окремість як самостійної національної спільноти» [1, с. 25].

Історична доля українського народу – це постійна боротьба з багато чисельними ворогами за право вільно жити на своїй землі. Велика частина території України так звана Малоросія по суті знаходилась на положенні колонії в Російській імперії, яку В.І. Ленін справедливо називав «тюрмою народів».

У цьому аспекті важливо вказати, що Ленін в своїй боротьбі з царським самодержавством національній проблемі приділяв значну увагу. Як гнучкий політик і аналітик він прекрасно розумів, що тільки виступаючи за право вільного вибору поневолених народів імперії, можна було досягти успіху і реалізувати свої політичні цілі. В центрі уваги вождя російських соціал-демократів була Україна і це було не випадково, оскільки проблема вирішення національного визволення сприяла реалізації ідей Леніна і партії більшовиків щодо повалення царату.

Цій темі він присвячує ряд статей в яких гнівно засуджує царське самодержавство за його політику щодо українців. «Візьміть Росію, – писав Ленін, – і відношення великоросів до українців. Зрозуміло, всякий демократ, не говорячи вже про марксистів, буде рішуче боротися проти нечуваного приниження українців і вимагати повної рівноправності їх» [2, с. 127].

У статті « Україна» Ленін виступає за право України на вирішення національної проблеми. «Ні один демократ, – підкреслює він, – не може заперечувати права України на вільне відокремлення від Росії» [3, с. 342].

Він з притаманною йому завзятістю спрямовує свій гнів на «проклятий царизм», який «все робив для «взаємовідчуження» двох народів,

що дуже «близькі за мовою», і по місцю проживання, і по характеру, і по історії». «Проклятий царизм», – заявляє Ленін, – «перетворював великоросів в катів українського народу, всіляко вигодовував в ньому ненависть до тих хто забороняв навіть українським дітям розмовляти і вчитися на рідній мові» [3, с. 342].

Уважно і об'єктивно аналізуючи ідеї Леніна щодо національної проблеми України, слід виділити в цій проблемі два аспекти. Ленін рішуче виступає за право націй на самовираження. «Ні один демократ, – заявляє він, – кажучи вже про соціалістів не відважиться заперечувати повної законності українських вимог» [3, с. 342].

І далі Ленін говорить про те, що у боротьбі з буржуазією як російською так і українською ми «стоїмо зараз за право відділення українців, не нав'язуючи їм своєї дружби, а завойовуючи її відношенням як до рівного, як до союзника і брата у боротьбі за соціалізм» [3, с. 342].

Таким чином, у вирішенні української національної проблеми Ленін виступає за право українців на відділення від Росії та створення своєї національної держави.

Але у вирішенні цієї проблеми він бачить єдиний і правильний шлях – це створення єдиного союзу «в межах однієї держави українського і великого російського пролетаріату» [2 с. 127].

Слід вказати і на те, що в національному житті Ленін чітко і послідовно дотримувався принципу «пролетарського інтернаціоналізму» і боротьби з так званим «буржуазним націоналізмом», а в майбутньому злиття, асиміляції великоросійського і українського пролетаріату, вважаючи що цей процес є «безумовно прогресивним» [2, с. 128].

Нищівній критиці піддає Ленін так званих «буржуазних націоналістів» серед яких Лев Юркевич, Донцов та інші за те, що «національну» справу вони вважають головною, а вже потім пролетарську. «В надзвичайно багатому націоналістичними перлами міркуваннями, – пише він, – Юркевич висуває на перше місце національну ідею». Леніна дратує те, що Юркевич, який вважає себе марксистом, заявляє про те що, тільки «меншість українських робітників – національносвідомі, але більшість перебуває ще під впливом російської культури» [2, с. 129]. Це не що інше робить висновок Ленін як буржуазний націоналізм. А сам Лев Юркевич поступає як справжній буржуа, – заявляє Ленін, – і при тому короткозорий, вузький, тупий буржуа, тобто як міщанин, коли він інтереси спілкування, асиміляції пролетаріату двох націй відкидає геть заради моментального успіху української національної справи [2, с. 129].

Цікаво відмітити і той факт, що в боротьбі зі своїми політичними опонентами Володимир Ілліч інколи в грубій формі застосовує не зовсім

тактовні висловлювання на адресу тих, хто з ним не погоджується і тим самим принижуючи честь і гідність свого противника.

Захоплюючись ідеєю соціалістичної революції і повалення царизму вождь російських більшовиків постійно наполягає на тому, що «буржуазний націоналізм і пролетарський інтернаціоналізм... виражають дві політики (більше того два світогляди) в національному питанні» [2, с. 120]. Він заявляє про те, що РСДРП (російська робітнича соціал-демократична партія) включила в свою програму-тезу про право нації на самовизначення, вважаючи її основою своєї національної політики.

Що означає самовизначення нації? На це питання Ленін дає відповідь у статті «Про право націй на самовизначення, – він пише, – якщо ми хочемо зрозуміти значення самовизначення націй, не граючись в юридичні дефініції, не будуючи (складаючи) абстрактних визначень, а розглядаючи історико-економічні умови національних рухів, то невідворотно прийдемо до висновку: «під самовизначенням націй розуміємо державне відділення їх від уже національних колективів, і створення самостійної національної держави» [4, с. 259].

У своїй програмі він висуває тезу про братерський союз усіх народів і утворення спільної держави за добровільною згодою кожного окремого народу, а ні в якому разі не через насильство.

В червні 1917 р. вождь російських соціал-демократів різко критикує своїх політичних противників (кадетів, есерів та меншовиків), а також Тимчасовий уряд за те, що він не виконав свого елементарного демократичного обов'язку, не оголосив, що вони за автономію і за повну свободу відділення України. «Ні один демократ, – наголошує Ленін, – не кажучи вже про соціаліста, не зважиться заперечувати повної законності українських вимог. Ні один демократ не може також заперечувати права України на вільне відділення від Росії» [3, с. 341].

Далі Ленін з пафосом заявляє «Великоросійський марксист скотиться в болото націоналізму не тільки буржуазного, але і чорносотенного, якщо він забуде хоч на хвилину повноту рівноправності українців або їх права на створення самостійної держави» [2, с. 130].

Таким чином, Ленін з одного боку виступає як прихильник прав і свобод українців та незалежності України у вирішенні національного питання, а з іншого на практиці за створення «вільного» союзу з Російською Федерацією. Після Жовтневої революції Ленін проводить активну політику за збереження Росії як багатонаціональної держави, і включення України в СРСР.

Цей політико-правовий союз не вирішив повністю проблеми національної незалежності України. Яскравим свідченням того є таємний лист Сталіна до Леніна.

22 вересня **1922** року він пише: «За **4** роки громадянської війни, коли ми в результаті інтервенції змушені були демонструвати лібералізм Москви в національному питанні, ми встигли виховати в середовищі комуністів, всупереч їх бажанням, справжніх послідовних соціал-націоналістів, які вимагають дійсної незалежності і розуміють втручання ЦК РКП(б) як обман, лицемірство зі сторони Москви. Молоде покоління комуністів України на окраїнах в незалежність відмовляється розуміти як гру, уперто твердить і гне свою лінію за незалежність, а також уперто вимагає введення в життя і додержання Конституції незалежних республік»

Зміст цього листа яскраве свідчення того, яку політичну гру вело вище державне керівництво СРСР щодо національного питання.

Слід вказати й на те, що важливим показником національної незалежності держави є стан і розвиток національної мови титульної нації. Як не парадоксально, але до цього часу в незалежній Україні існує проблема вільного розвитку і широкого застосування української мови. В роки сталінського тоталітаризму, а потім брежневсько-сусловського застою українській мові знову довелося терпіти знущання, приниження, заборони. І не лише з боку керівних представників адміністративно-командної системи, а й в особі вчених, які створили свої «теорії» про класовість мов, про злиття націй, про прискорення процесу асиміляції тощо. Це, як відомо, призвело до різкого звуження сфер вживання української мови, значне скорочення кількості українських шкіл, порушення мовного статусу українських театрів, зменшення випуску кінофільмів українською мовою **[5, с. 206]**.

Важливо підкреслити, що офіційна радянська пропаганда називала справжніми інтернаціоналістами лише тих, хто нехтував своєю мовою, культурою, віддаючи перевагу так званому «мовному суржику». Той, хто відстоював їх розвиток одержував ярлик націоналіста. Як справедливо зазначає С. Жижек: «В силу тривалої бездержавної історії, та національного виживання в умовах колонізації ми значною мірою втратили національну ідентичність та будь-яку окрему політичну культуру. В умовах тиску НКВД – КДБ і компартійних органів відходили від власної мови, культури, історії **[6, с. 13]**».

На превеликий жаль українська мова хоча офіційно і в правовому аспекті набула статусу державної до цього часу в незалежній демократичній державі не посіла притаманне їй своє законне місце. Володіння державною мовою – це не тільки показник професійної та

загальної культури але й свідчення незалежності українського народу, його національної культури та історії.

В умовах розбудови молодого незалежного демократичного України, об'єктивний аналіз її історії боротьба за національну і політичну незалежність є важливим чинником формування сучасної науково обґрунтованої політики в сфері міжнародних відносин, виховання національної гідності і поваги до своєї історії, культури і мови, а також поваги до національної незалежності інших народів.

Література

1. *Гринів О.* Українська націологія: XIX – початок XX століття. Історичні нариси / О. Гринів. – Львів: Світ, 2005. – 288 с.
2. *Ленин В.І.* Критические заметки по национальному вопросу / В.И. Ленин // Полн. собр. соч. – М.: Изд-во полит. лит-ры, 1973. – Т. 24. – С. 115–150.
3. *Ленин В.І.* Украина / В.И. Ленин // Полн. собр. соч. – М.: Гос. изд-во полит. лит-ры, 1962. – Т. 32. – С. 341–342.
4. *Ленин В.І.* О праве наций на самоопределение / В.И. Ленин // Полн. собр. соч. – М.: Гос. изд-во полит. лит-ры, 1961. – Т. 25. – С. 257–320.
5. Національні відносини на Україні: запитання і відповіді / наук. ред. *М.О. Шульги.* – К.: Україна, 1991. – 238 с.
6. *Жижко С.* Нація як спільнота / Сергій Жижко. – К.: Дніпро, 2008. – 808 с.

І.Я. ТЕРЛЮК

ВІДСТОЮВАННЯ ПРАВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

З другої половини XIX ст. українці в межах власної етнічної території розселення, що перебувала в складі двох найбільших з тогочасних європейських імперій - Російської та Австрійської – мали неоднакові умови для свого суспільно-політичного та культурного розвитку. Користуючись перевагами конституційно-парламентського устрою, наддністрянські українці, мали законодавчі гарантії прав української мови (хоча чимало правових норм було записано у вигляді декларацій і не підкріплялися механізмом введення в дію). У цей же період наддністрянські українці проживали в умовах Російської абсолютної монархії, яка до того ж, сповідувала доктрину триєдиної російської («русской») нації, з якої логічно випливало невизнання окремої української національності [4, с

480], відтак – й невизнання української мови. Саме ця настанова, що реалізовувалася через дискримінаційні (Валуєвський циркуляр **1863** р., Емський указ **1876** р.) та асиміляційні заходи уряду, й породжувала виникнення «українського питання» в Російській імперії.

Особливу увагу проблемі розвитку української мови приділяли українські інтелектуали, представники національного руху другої половини XIX ст. Кирило-мефодієвці, згодом громадівці, особливо «молодогромадівський» рух та, зокрема політичний емігрант М. Драгоманов, якого офіційна сфера вважала надто «одіозним», від якого «попахивало душком малорусского сепаратизма», розглядали українську мову як запоруку збереження традиційної етнічної культури, і як ресурс для «конструювання» модерної нації, і, нарешті, як засіб політичної комунікації «національно свідомих українців» та народних мас.

Насамперед як засіб збереження традиційної етнічної культури розглядали мову представники громадівського світогляду, що об'єдналися навколо журналу «Киевская старина» (**1882-1906**), який по праву називають першим національним науково-історичним місячником, хоча він і виходив російською мовою, і лише у **1907** році був перетворений на українськомовну «Україну» [5, с. 6-7]. Ініціаторам і співробітникам «Киевской старины» - В. Антоновичу, М. Костомарову, М. Стороженку, П. Житецькому, І. Житецькому, Д. Багалію, М. Петрову та ін. – довелося доводити право українського народу на вільний національно-культурний розвиток у дуже складних умовах русифікаційного тиску царського уряду. Цензура в усьому вбачала прояви українського сепаратизму: заборонено було вживати такі слова як «Україна», «січ», «козак», «москаль» (у значенні солдат). Також під заборону підпало вживання в українських текстах літери «і». Відтак, колегія «Киевской старины» упродовж усього часу існування журналу домагалася відміни цієї «зайвої» цензури, але кожного разу наражалася на протидію контролюючого відомства.

Незважаючи на шалений тиск з боку офіційної влади, «Киевская старина» усіляко намагалася піднести престиж української мови. З цією метою у **1895** році за редакцією В. Науменка та Є. Тимченка вийшов «Малорусский словарь». Керуючий міністерством внутрішніх справ дозволив розіслати словник як безплатний додаток до журналу за **1886** рік. Результатом активних дій В. Науменка стало отримання у **1897** році дозволу на публікацію в місячнику художніх творів рідною мовою та заснування української друкарні; а ще через два роки був відкритий ще один національний осередок - книгарня «Киевской старины» [1, с.177-179]. Заслугою часопису в тому, що залишаючись упродовж чверть століття єдиним друкованим органом національної думки у підросійській Україні, «виступала від імені української інтелігенції, і водночас її гурток був свого

роду науковою українською корпорацією, науковою установою, єдиною в своєму роді» [5, с.153].

Період першої російської революції **1905-1907 рр.** приніс українській (за самоідентифікацію) інтелігенції довгоочікувані здобутки - свободу друку й свободу громадських об'єднань, організаційне оформлення та активізацію українських політичних партій, відтак надію на реалізацію т.зв. «українського проекту». За цих умов українська інтелігенція розглядала культурну роботу як боротьбу за звільнення українського слова від адміністративно-поліцейських утисків і створення сприятливих умов подальшого розвитку. Відтак, закономірним є той факт, що питання відстоювання прав української мови в контексті етно- та культурнозбереження української спільноти, упродовж **1905-1907 рр.** стає провідною темою яскравих публіцистичних виступів видатних діячів зокрема Української демократично-радикальної партії (УДРП) - Б. Грінченка, О. Єфремова, П. Стебницького, О. Лотоцького, М. Славінського, Д. Дорошенка, Є. Чикаленка, Г. Коваленка [3, с.28].

Українська мова була своєрідним маркером української національної ідентичності, бо саме національна мова вирізняла українців від сусідніх народів, насамперед росіян. Тому в умовах революції другої вимогою (після вимоги національно-територіальної автономії) українського проекту було впровадження україномовної освіти. Українські політичні діячі не заперечували вивчення російської мови як мови державної. На думку М.Грушевського, питання української освіти являло собою ту програму мінімум, яку можливо було впровадити за допомогою співробітництва з кадетами. Питанню освіти й мови були присвячені спеціальні збірки статей М. Грушевського «Про українську мову й українську справу: статті й замітки» та «Про українську мову і українську школу», видані, відповідно, в **1907 і 1912 рр.** [2, с.211-230, 379-412].

У **1906-07 рр.** мовне питання в Україні трансформувалось в проблему розвитку нації як громадського організму на підставі створеної в роки революції інфраструктури українського національного руху. Успіхи в культурно-просвітницькій сфері за два роки відносної свободи переконали радикал-демократів, що за нормальних конституційних умов український рух має всі шанси перетворитися на потужну масову силу. І не випадково в **1913 р.** Г. Коваленко в роздумах про взаємини суспільства і особистості досить оптимістично стверджував: «Ми не знаємо, що буде, що трапиться з нами, з нашою країною. Проте можемо бути впевнені, що після всіх можливих бурь спливе нагору те здорове, міцне, що створили суспільною працею цілі покоління: освіта, організованість, право, уміння підкорятися громадській дисципліні і та висока культура духу, що творить братерство, згоду, дає силу і надію і перемагає все на світі» [цитую за: 5, с 29].

Погоджуємося з С. Іваницькою, що у період Першої світової війни у концентрованому вигляді погляди української ліберально-демократичної інтелігенції на підсумки та перспективи процесу «конструювання нації», на перспективи культурозбереження української спільноти висловлені в збірнику «Украинский вопрос» (СПб., 1914-1916, три видання), авторами якого були О. Лотоцький та П. Стебницький [3, с.28]. Зокрема, автори розглядали мову як основний елемент української національної ідеї та найбільш суттєву і «яскраву рису народної індивідуальності». З розвитком української мови вони пов'язували український національний рух та національні здобутки українців в художній та науковій літературі, пресі, театрі й мистецтві. Нарешті, визначили перспективи на шляху відстоювання прав та розвитку української мови. Це – насамперед освіта, основою якої має стати рідна мова [Див. доклад.: 6, с.287-414].

Література

1. Волобуєва А. Журнал «Киевская старина» у відстоюванні української мови / А. М. Волобуєва // Стиль і текст. - 2001. - Вип. 2. - С. 176-180.
2. Грушевський М. С. Твори: У 50 т. / [редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.; голов. ред. П. Сохань] / Михайло Сергійович Грушевський. - Л.: Світ, 2002. - Т.2: Серія «Суспільно-політичні твори (1907-1914)». - 2005. - 704с.
3. Іваницька С. Мовна проблема в концепціях української ліберально-демократичної партійної еліти (1905-1908 роки) / Світлана Іваницька // Українознавчий альманах Київського національного університету ім. Т.Шевченка. – 2011. - Вип. 5. – С. 27-30.
4. Лисяк-Рудницький І. Український національний рух напередодні першої світової війни / І. Лисяк-Рудницький // І. Лисяк-Рудницький. Історичні есе. – К.: Основи, 1994. – Т. 1. – С. 471-483. – (Серія «Західна історіографія України»).
5. Палієнко М.Г. «Киевская старина» у громадському та науковому житті України (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) / Марина Палієнко. – К.: Темпора, 2005. – 2005. – 384 с.
6. Стебницький П. Украинский вопрос // Стебницький П. Вибрані твори / Упорядкування та вступна стаття Інни Старовойтенко. – К.: Темпора, 2009. – С. 287-414.

СЕКЦІЯ 2
ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ
ВІДНОСИН В АВСТРІЙСЬКІЙ (АВСТРО-УГОРСЬКІЙ)
ІМПЕРІЇ

Х.П. ГОРУЙКО

ВРАХУВАННЯ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ПРИ
ФОРМУВАННІ СИСТЕМИ СУДОЧИНСТВА ЗАХІДНО-
УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Попри те, що судова система ЗУНР проіснувала близько одного року, важливість вивчення цього оригінального національного досвіду організації судової влади не викликає сумнівів. Працюючи над висвітленням даної наукової проблеми, автор, перед усім, звертається до історико-правового аналізу першоджерел даного періоду та спеціальної наукової літератури з метою комплексної наукової реконструкції системи судочинства Західно-Української Народної Республіки і заповнення існуючих "білих плям". Крім того, актуальність такого дослідження обумовлена не в останню чергу, й недослідженістю названої складної теми як в історичній, так і в історико-правовій науці.

Невдовзі після проголошення 1 листопада 1918 р. Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) розгорнулась активна діяльність української еліти, спрямована на перебудову та формування національної судової системи. Її правовою основою став прийнятий Українською Національною Радою (західноукраїнським парламентом - Х. Г.) 21 листопада 1918 р. закон «Про тимчасову організацію судів і влади судової».

У лютому 1919 р. було видано розпорядження про створення на території ЗУНР 12-ти судових округів і 130 судових повітів [2, с.68]. Крім того, державний секретар судівництва О. Бурачинський видав розпорядок (тобто – внутрішній правовий документ – Х. Г.) «В справі зниження часу підготовчої судейської служби». На його виконання було ухвалено відповідне розпорядження від 29 лютого 1919 р. «Про проведення судових іспитів», в якому йшлося про іспити, що мали скласти кандидати на заміщення суддівських посад. Для цього створювалися спеціальні комісії на чолі з головами (президентами) окружних комісій. Членів комісій призначав державний секретар судівництва відповідно до пропозицій голів згаданих комісій. Причому, членами комісій рекомендувалося призначати професорів правничого факультету з таких спеціальностей: цивільне,

торгівельне, вексельне право; кримінальне право і процес, а також практикуючих юристів [3].

Складання судових іспитів для кандидатів було безкоштовним, членам зазначених комісій за працю нічого не виплачувалося, однак видавалися кошти на відрядження. Відтак, закон «Про скорочення підготовчої суддівської служби» від 11 лютого 1919 р. скоротив термін стажування суддів на посадах з трьох до двох років. Закон «Про тимчасове припинення діяльності суду присяжних» припинив вибори присяжних у зв'язку з особливими умовами воєнного часу [3].

У молодій республіці планувалось провести вибори загалом 144 суддів. Зазначимо, що у період існування ЗУНР при формуванні особового складу судів одним з пріоритетних завдань було урахування прав національних меншин, котрі проживали на тогочасній території західної Української держави. Маємо однозначне підтвердження цієї тези. Так, у фондах Львівського Центрального історичного архіву віднайдено документ, в якому подається національний склад населення по виборчих (судових) округах, а саме: українців – 70,14 %; поляків – 17,36; євреїв – 12,5%. Виходячи з цих даних до окружних судів обирались судді у співвідношенні один мандат на 40 тисяч жителів, з урахуванням питомої ваги певної національності у конкретному окрузі.

До здобутків уряду ЗУНР, без сумніву, належить те, що він неухильно проводив політику щодо охорони законних інтересів і прав і свобод національних меншин. Для них встановлювалася визначена квота з можливістю обирати до певних окружних судів своїх представників від кожної національності та у відповідній кількості. Так, наприклад, до Золочівського окружного суду було обрано дев'ять суддів українців, двоє – поляків, один – єврей. Всього було обрано на 472 787 мешканців округу 12 суддів, що відповідало встановленим квотам. Загалом необхідно було обрати 102 судді - українців, 25 – поляків, 17 – євреїв [5,с.120]. Див. таблицю.

До речі, перед тим, ще у 1908 р. на теренах Східної Галичини з 1150 чинних суддів 367 були українцями, в тому числі 13 суддів були членами Вищого крайового суду. Зокрема О.Каранович обіймав посаду радника Найвищого адміністративного суду у Відні, а А.Долинський був суддею Найвищого трибуналу у Відні.

Зауважимо, що сільськими суддями суду присяжних могли стати лише чоловіки віком від 30 до 60 років, які вміли читати й писати, були уродженцями Галичини або інших країв колишньої Австро-Угорщини, але при цьому мешкали в даній місцині щонайменше рік і які сплачували 20 крон сталого податку чи були (далі дослівно): "адвокатами, нотарями, професорами і учителями в вищих і середніх школах, або мають титул

доктора" [1]. До прикладу, судьями в Австро-Угорській імперії могли бути австрійські громадяни чоловічої статі, з вищою юридичною освітою, трирічною юридичною практикою, котрі успішно склали іспит у письмовій та усній формі. У перебігу іспиту кандидатів необхідно було продемонструвати певний рівень наукового, професійного мислення. Від нього вимагалось не лише знання конкретного закону, але й вміння самостійно, не опираючись на праці відомих авторів, тлумачити його.

Окружний суд	Українці %	Мандати	Поляки %	Мандати	Євреї %	Мандати
Бережанський	66	8	23	2	10	1
Буковинський	68,3	7	18,9	1	15,6	2
Золочівський	63,7	9	28,5	2	12,8	1
Коломийський	79,2	9	8,6	1	12	1
Львівський	58,6	13	26,3	5	15	4
Перемишльський	60,5	7	28	3	10,7	1
Самбірський	70,7	9	16	2	13,3	1
Станіславівський	70,8	13	17	3	12,7	2
Стрийський	75,7	8	13,9	1	10,8	1
Сяніцький	55	5	30	2	15	1
Тернопільський	54	6	34,3	3	11,7	1
Чортківський	65	8	23,3	1	11,7	1

Навіть на розпочатку окупацію українських земель державами-сусідами, влада ЗУНР проявила повагу, демократизм, виваженість та толерантність у реалізації проєвропейської національної політики щодо національних меншин, що мешкали на території західної Української держави. Можливо це саме та риса у політиці, якої бракує теперішнім владоможцям і котра б дозволила ефективно розв'язувати, а головне, уникнути, багатьох конфліктних ситуацій на міжнаціональному ґрунті. Незважаючи на плінність часу та зміну поколінь, у спадок Українській державі залишилось багато міжнаціональних проблем, які сьогодні повинні розв'язуватися вже на рівні чинних європейських стандартів.

Науковий, історико-правовий аналіз порядку формування та функціонування судової системи ЗУНР засвідчує наявність певного позитивного досвіду, врахування якого важливе в умовах реформування судової системи в сучасній Україні. На особливу увагу заслуговує плідна активна діяльність Державного Секретаріату Судівництва, завдяки напрацюванням котрого молода держава отримала сформовану та дієздатну автономну гілку єдиної державної влади.

Література

1. *Гай-Нижник П.П.* Формування органів державної влади та управління ЗУНР (1918-1920 рр.) // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. - К.: Українське агентство інформації та друку "Рада", 2009. - Вип. XXIII.
2. Західно-Українська народна республіка. 1918-1923. Уряди. Постаті / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. - Львів, 2009. - 348 с.
3. *Музиченко П.П.* Історія держави і права України: Навч. посіб. - 4-те вид., стер. / П.П. Музиченко. - К.: Т-во "Знання", КОО, 2003. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pidruchniki.com.ua/12770828/pravo/zluka_zunr_unr.
4. *Патер І.* Осип Бурачинський [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.inst-ukr.lviv.ua/files/18/050Burachynsk.pdf>.
5. *Терлюк І.Я.* Історія держави і права України: Навч. Посібник / І.Я.Терлюк. – К.: Атіка, 2011. - 943 с.
6. *Тищик Б. І., Вівчаренко О. А.* Західноукраїнська Народна Республіка / Б. Й.Тищик, О. А. Вівчаренко. - Коломия: Вид-во "Світ", 1993. – 120 с.

Л.Я. КОРИТКО

ДЕЯКІ ПИТАННЯ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРИРОДИ В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ

Галичина (поділялася на Східну – українську і Західну – польську) входила до складу Австрійської (Австро-Угорської з 1867 року) імперії, на її території діяло австрійське державне законодавство. Усі закони і розпорядження повинні були бути надруковані у Віснику законів державних (**Reichsgesetzblatt**). Ця норма передбачалася патентом від 4 березня 1849 року. Закони крайові, тобто ухвалені крайовими сеймами відповідно у «Віснику законів крайових» – **Landesregierungsblatt** (патент від 1 жовтня 1849 року) [3, с. 8].

Згідно цих патентів законодавчі акти публікувалися десятима мовами. Вісник крайових законів видавався у кожній провінції (краї) тією мовою, якою розмовляла більшість її населення. Патент від 17 лютого 1863 року підтвердив право видання крайових законів і розпоряджень, а Конституція 1869 року – Вісника державних законів мовами населення провінцій [4, с.117].

Стосовно природоохоронних питань слід зазначити, що ще 26 лютого 1861 року цісарським патентом був оголошений Крайовий статут Королівства Галичини і Володимирії з Великим Князівством Краківським

(В. з. д., № 20). У 1909 році державним Законом від 23 квітня (В. з. кр., № 42) в Статут внесено доповнення щодо охорони природних багатств краю (окремих § 18 а): «Яко справи краюї культури признає ся всі справи, котрих предметом єсть продукція рільнича і лісна та управляване призначених для неї просторів краю як ось: лісництво, польоване, риболівля, годівля худоби, охорона піль, заряджене в ціли нищення шкідників рільних і лісних, (...) регуляція і викуплене прав уживаня лісів (...)» [2, с.96].

Зауважимо, що вигідне географічне розташування Галичини, наявність покладів корисних копалин, їх використання, свого часу (у 1915 році) описувала Е. Реклю в праці «Народы и страны Западной Европы», виданій у Москві. Авторка зазначила, що незважаючи на надзвичайно родючі та просторі ґрунти, зручні для ведення сільського господарства, Галичина, яка за своїми природними властивостями могла б бути однією з житниць Європи, належить до тих австрійських провінцій, які поставляють на ринок відносно малу кількість продуктів землеробства [5, с.101].

На території Східної Галичини (в складі Королівства Галичини і Володимирії з Великим Князівством Краківським) діяло австрійське державне та крайове природоохоронне законодавство. Серед державних законів, які на той час регулювали природоохоронні відносини назвемо Лісовий закон 1852 року, Гірничий закон 1854 року, Водний закон 1869 року. Деякі природні об'єкти одночасно були врегульовані і крайовим, зокрема галицьким, законодавством з урахуванням специфіки розташування цих об'єктів, потреб їх використання в народному господарстві. Прийняття крайового природоохоронного законодавства сприяли також ряд інших чинників.

Про певні проблемні питання міжнаціональних відносин, що стосуються професійного зростання, побудови кар'єри українцями, в т. ч. у сфері охорони та використання природних багатств краю, свідчать спогади сучасників. Серед них особливо виділяється Р. Юркевич – працівник лісової галузі, управлінець, останній українець на керівному посту відправлений на пенсію уже за польського періоду, в 1939 році, з 1944 року емігрував у Австрію. Власне залишив спогади про стан лісового господарства на території Станіславівщини. Він, зокрема, зазначав, що на управлінських посадах у лісовому господарстві за австрійських часів на території Східної Галичини працювало не дуже багато українців. Серед них: лісник Т. Войнаровський працював у Надвірнянському лісництві до Першої світової війни; інженер В. Каратницький працював лісничим у Ворохті до 1912 року, після – референтом у Дирекції лісів у Львові до 1918 року; інженер В. Левицький управитель лісництва у Вістовій до Першої

світової війни; інженер М. Мартинець до Першої світової війни керував відділом забудови гірських потоків Галичини, що знаходився у Самборі; надлісничий В. Сіменович – лісовий референт повітового виділу в Надвірній до **1918** року; лісничий С. Яницький в **1880–1918** рр. працював лісничим Арджелюжа, лісництва у Ворохті тощо [7, с. 243]. Зауважимо, що для лісництв виділялися кошти на будівництво будинків, наприклад у Сихові Східної Галичини [Див.: 1]. При цьому, лісничі повинні були звітувати про стан лісових масивів, експлуатацію лісових ділянок.

Зауважимо, що в імперії ставилися досить високі вимоги до кандидатів на посаду державного службовця. Наприклад, повітовому [гірничому – А.К.] інженеру необхідно було бути здоровим, закінчити студії в політехніці на інженерному відділенні, мати **5-річний** стаж практичної роботи на будівництві доріг та мостів. Але, на посаду могли претендувати австрійські громадяни до **40-річного** віку, які знають крайові та німецьку мови. Річний заробіток складав **4 000** корон та додаткові доплати [8, с.77]. Тобто мовна політика була направлена на обов'язкове оволодіння німецькою мовою, мовою усієї імперії.

Принагідно зазначимо, що **150-річна** спільна історія Австрії та Галичини не повинна залишатися лише історико-архівним надбанням. Між Україною та Австрією встановилися добрі і дружні стосунки; Австрійська Республіка сприяє утвердженню України на міжнародній арені. У **1992** році Австрія в числі перших визнала незалежну Україну, відновила дипломатичні відносини з нею та по сьогодні підтримує Україну в усіх починаннях стосовно вступу в ЄС [6, с. 8].

Література

1. Державний архів Львівської області, м. Львів, Ф. 3 Магістрат королівського столичного міста Львова Галицького наместничества. **1787–1918** рр., Оп. 1, Т. 2., Спр. 2663. Дело о строительстве дома лесничества в Сихове с приложением плана, **1871–1872** рр., 15 арк.
2. Закон з дня **23**. цвітня **1909**, доповнюючий постанови § 18 краєвого статута Королівства Галичини і Володимирії з Великим Князівством Краківським, оголошеного ціс. пат. з **26**. лютого **1861** В. з. д. Ч. 20 // Вістник законів і розпоряджень краєвих для Королівств Галичини і Володимирії враз з Великим Князівством Краківським. – Річник **1909**. – № **42**. – Львів : З друкарні В. Лозинського. Під зарядом Й. Недопада, **1909**. – С. **96**.
3. *Огоновський О.* Систем австрійського права приватного. Видав. П. Стебельський. Т **1**. Науки загальні і право річеве. – Львів : Накл. О. Огоновської, **1897**. – **341** с

4. *Petrie P.* Право Австрії та Східної Галичини (70-ті роки XVIII ст. – 70-ті роки XIX ст.) / Р. Петрів // Право України. – 2000. – № 6. – С. 117–118.
5. *Реклю Э.* Народы и страны Западной Европы / Э. Реклю / Переводъ съ французскаго подъ редакцией и съ дополненіями Н. К. Лебедева. – Москва : Типографія Т-ва И. Д. Сытина. Пятницкая улица, свій домъ, 1915. – Томъ V. Австро-Венгрія. – 128 с.
6. Українська Галичина та Австрія: історична довідка / Австрійське консульство у Львові – Львів : [б. в.], 2002. – 8 с.
7. *Юркевич Р.* Лісівництво Станиславівщини / Альманах Станиславівської землі / Р. Юркевич. – Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен : НТШ, Український архів, Т. XXVIII, 1975. – С. 228–243.
8. *Konkurs na posade inzyniera powiatowego // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcyą Dr. S. Barroszewicza. – Roczник XIX. – 15 marca 1911. – Zeszyt 5. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarzadem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 77.*

В.Я. МАРКОВСЬКИЙ

ДІЯЛЬНІСТЬ ГАЛИЦЬКОГО КРАЙОВОГО СЕЙМУ

(контекст правового регулювання мовних відносин др. пол. XIX ст.)

З 1861 року розпочав свою діяльність Галицький крайовий сейм. Незважаючи на те, що цей орган місцевого самоврядування Галичини мав обмежену компетенцію, а його рішення обов'язково мали бути затверджені імператором Австрії (з 1867 р. - Австро-Угорщини), тут було розроблено та прийнято низку нормативно-правових актів, що визначали правовий режим польської та української мов у публічній сфері відносин. Зокрема йдеться про застосування цих мов у роботі Галицького крайового сейму, видання офіційних вісників законів цими мовами, а також використання мов у роботі місцевих (на території Галичини) органів влади.

Про законотворчу роботу депутатів Галицького крайового сейму над проектами нормативних актів, зокрема щодо застосування мов у місцевих органах державного управління, судах та освітніх закладах, свідчать «Додатки до стенографічних звітів з сесій Галицького крайового Сейму» різних років [1]. А стенографічні звіти (протоколи) засідань Галицького крайового сейму у Львові є яскравим свідченням дискусії з мовних питань між поляками та українцями у Галицькому крайовому сеймі. Вказане джерело висвітлює міжнаціональні взаємини поляків та українців в період з 1861 року і аж до кінця існування Австро-Угорської Імперії. Також тут

відображено боротьбу українських депутатів сейму за правовий статус української мови у Східній Галичині в період з **1861** до **1918** рр. [2]. Позиції польських та українських депутатів цього парламенту віддзеркалюють суспільно-політичні погляди тогочасних політиків і науковців, які проживали в державі Австро-Угорщина, у питанні становлення елементів правового інституту мовних відносин.

Гострі дискусії щодо мовного питання точилися практично від початку роботи Сейму. У першому скликанні сейму (**1861** р.) українці отримали **49** зі **150** депутатських місць. Маючи більшість польські депутати вперто не хотіли визнавати українську мову окремою, попри заяви про «єднання двох братніх народів задля загального добра». Натомість намагалися довести, що вона [мова – *В.М.*] є діалектом польської чи російської, відтак не погоджувались з її рівноправністю в крайовому сеймі. Тоді депутат-українець Антон Петрушевич вніс проект постанови, в якій було зазначено, що засідання сейму відбуваються і українською, і польською мовами, сейм ухвалює закони та використовує в діловодстві обидві мови. Всупереч цьому, польський депутат граф Борковський вніс до сейму проект, у якому було зазначено, що лише польська мова може бути офіційною мовою Галицького крайового Сейму [3, *s.188*].

Під час дебатів над питанням про мову законодавства крайового Сейму, українці пропонували польським депутатам, щоб і український і польський текст ухвалених законів вважався оригінальним (автентичним), а прийняті закони оголошувалися і видавалися в урядовому віснику паралельно двома мовами. Польські депутати не прийняли пропозицій та аргументів української меншості сейму. Автор законопроекту польський депутат Маврикій Кабат (ректор Львівського університету в **80**-х роках XIX ст. – *В.М.*) запропонував щоб до автентичного тексту закону польською мовою у віснику законодавства краю долучався лише переклад українською та німецькою мовою [*Там само, s.1909-1934*].

В результаті гострих дебатів польський сейм прийняв регламент парламенту (ухвала сейму від **27** квітня **1866** року) де були зазначені положення щодо застосування мов у його роботі, а саме:

а) Маршалок сейму веде засідання польською; але на подання та заяви українською мовою повинен відповідати українською, на всі інші польською; **б)** протоколи нарад сейму для депутатів друкуються польською і українською мовами; **в)** заяви та звернення в галицькому парламенті можна складати як польською так і українською мовою; **г)** законопроекти, звіти та довідки комітетів сейму роздавалися членам сейму як польською, так і українською мовою. Під час розгляду законопроектів в сеймі текст проектів має бути польською мовою; **д)** Сейм ухвалює закони польською мовою; **е)** Виділ крайовий (виконавчий орган сейму – *В.М.*)

веде діловодство та документацію польською мовою. Для відповідей сторонам Виділ крайовий використовує українську мову – для відповідей на звернення та заяви подані українцями, і польську мову – на всі інші звернення та заяви [4, s.1909].

Щодо порядку офіційного оголошення законів краю, був підготовлений акт наступного змісту: «В королівстві Галичини та Володимирії з Великим Князівством Краківським закони крайового Сейму, його ухвали та розпорядження Виділу крайового видаються в віснику законів і розпоряджень краю польською мовою, крім того у перекладі: німецькою та українською мовами» [5, s.1909].

Слід зазначити, що протоколи з засідань Галицького крайового сейму велися польською мовою, але, коли депутати-українці виступали рідною мовою, текст записувався латинськими буквами, тобто являв собою фонетичну транскрипцію.

2-го вересня 1868 року на засіданнях Галицького крайового сейму постало питання про підготовку проектів законів щодо вживання мов у судах і адміністрації органів влади Галичини. Проектів було два: один був підготовлений Виділом крайовим [6, s.9], автором іншого був польський депутат Зублікевич [Гам само, s.848]. Обидва проекти були опротестовані українською меншістю Галицького крайового Сейму як такі, що порушують права української мови та існуючі приписи нормативно-правових актів Австро-Угорщини, зокрема її Основного Закону. Український депутат, священик Антон Петрушевич, протестуючи проти внесених до крайового парламенту проектів законів, під час засідання в сеймі, заявив: «Правда, що довгий час німецька мова заступала польську і руську в школах, адміністраціях і суді, але немає жодних причин щоб тепер, з усуненням німецької мови, мала польська мова витискати руську мову, коли нині обидві мови є суть рівноправні і жодна з мов принижена бути не може. Не забувайте, Панове, що з приниженням руської мови, принижуете і руський народ. Історія наша свідчить, що через приниження і невизнання руського народу, як великої частини Речіпосполитої Польської – впала давня Польща і втратила для себе прив'язаність і любов Руси» [7, s.70].

Законопроект про статус польської та української мов, що був запропонований до прийняття українською частиною крайового сейму, не був підтриманий польською більшістю цього органу місцевого самоврядування. Цей законопроект, підготовлений депутатом Юліаном Лавровським, у ст. 1 містив принципове положення про рівність громадян польської та української національності у сфері мовних відносин. Відповідно до ст. 2 цього законопроекту усі написи в адміністративних одиницях де проживало національно змішане населення мали бути двома

мовами. Це стосувалось державних установ, географічних назв та назв населених пунктів. Кожен громадянин мав право використовувати рідну мову у поданнях та зверненнях до органів влади, тією ж мовою мали відповідати органи влади на звернення громадян. В офіційних повідомленнях та об'явах органи влади повинні були використовувати дві мови: українську та польську (ст. 4). Свідчення сторін записувались рідною мовою сторони (ст. 4). Положення ст. 4 цього проекту стосувались як фізичних так і юридичних осіб [8].

У проектах погоджених польською більшістю крайового сейму і подаваних на затвердження до Цісаря, принциповим було визначення польської мови - як мови урядової, тобто офіційної мови усіх органів державної влади на території Галичини. Також характерним для цих проектів мовного законодавства, був їх розподіл за сферою використання мов у різних органах влади: одні стосувалися використання мов в органах виконавчої влади та їх установах, в органах прокуратури, другі повинні були регламентувати застосування мов у фінансових установах краю, а треті стосувалися мови судочинства [6].

Як правило, у 1-й статті законопроектів (які не стосувалися судочинства) була норма про те, що всі органи влади у своєму діловодстві та документації будуть застосовувати польську мову, як у внутрішньому урядуванні так і в службовій кореспонденції з іншими органами влади.

У наступній (2-й) статті містилася норма про те, що органи влади у відносинах з громадянами будуть використовувати ту мову, яка була використана у поданні, заяві, тобто на звернення внесені українською мовою (в законопроектах було написано руською) слід було відповідати тією ж мовою, на звернення внесені німецькою мовою слід було готувати відповідь німецькою, у всіх інших випадках на звернення громадян слід було відповідати лише польською мовою.

У 3-й статті обох законопроектів пропонувалося закріпити норму, відповідно до якої усі свідчення сторін протоколюються (записуються) трьома мовами: з громадянами польської національності – польською, з українцями – українською, аналогічно з німецькою мовою.

У законопроектах, які стосувалися правового режиму мови у судочинстві Галичини, польська мова мала стати офіційною мовою, тобто використовуватись в діловодстві та документації судів. Використання ж української та німецької мови було обмежене лише до права особи використовувати рідну мову на усіх стадіях судового процесу. Разом з тим відповідно до законопроекту, що був підготований виконавчим органом сейму, українською мовою протоколи слід було записувати лише тоді, коли цього вимагала українська сторона. У судових документах, які стосувалися осіб української національності, у законопроекті

пропонувалося використовувати рідну мову сторони. У законопроекті йшлося про такі судові документи як вироки, рішення судів та їх обґрунтування.

Що стосувалося питання ведення книг про реєстрацію права власності, то у законопроектах сейму пропонувалося положення, відповідно до якого, такі книги слід було вести польською мовою. Витяги для зацікавлених сторін з таких книг можна було видавати руською, тобто, українською мовою.

Отже, українська національна еліта пропонувала рішення та ухвали, які надавали польській та українській мові рівнозначний статус. Фактично українські парламентарії пропонували запровадження двох офіційних мов у роботі органів крайової влади. Поляки володіючи чисельною перевагою у Галицькому крайовому сеймі цього не допустили і надали усі можливі преференції польській мові, яка з 1869 року на основі спільного розпорядження міністерств від 5 червня 1869 року №2354, отримала статус офіційної.

Література

1. **Alegata do Sprawozdan stenograficznych z trzeciej sesji Sejmu Galicyjskiego z r.1865–1866. – 1962 s.**
2. **Sprawozdania stenograficzne z posiedzen Sejmu Krajowego Galicyjskiego we Lwowe. – Lwow, –1861. – 541 s.**
3. **Stenograficzne sprawozdania z trzeciej sesji Sejmu Krajowego krolewstwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Ksiestwem Krakowskiem z r. 1865-1866. – Lwow, – 1966 s.**
4. **Alegata do Sprawozdan stenograficznych z trzeciej sesji Sejmu Galicyjskiego z r.1865–1866. Додаток XC**
5. **Alegata do Sprawozdan stenograficznych z trzeciej sesji Sejmu Galicyjskiego z r.1865–1866. S.1909, Додаток XCI.**
6. **Alegata do Sprawozdan stenograficznych z drugiej sesji Sejmu Galicyjskiego w roku 1868. Lwow, – 969 S.**
7. **Stenograficzne sprawozdania Galicyjskiego Sejmu krajowego w drugim periodzie. – Lwow, –1868. – 966 s.**
8. **Alegata do Sprawozdan stenograficznych z drugiej sesji Sejmu Galicyjskiego w roku 1869. Lwow, – 1039 s.**

ВПЛИВ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ НА ВИРІШЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ПИТАННЯ В ГАЛИЧИНІ (1867-1914 рр.)

Важливу роль з огляду на розвиток національних, в т.ч. мовних відносин у різних краях Австро-Угорської монархії, зокрема і в Галичині відіграла груднева конституція Австрії 1867 р. яка складалась з п'яти законів: **1)** Закон про зміни закону від **26** лютого **1861** р. про імперське представництво; **2)** Основний державний закон про загальні права громадян для королівств і земель, представлених у рейхсраті; **3)** Основний державний закон про створення імперського суду; **4)** Основний державний закон про судову владу; **5)** Основний закон про здійснення урядової і виконавчої влади. Особливо важливу роль відіграв Основний державний закон про загальні права громадян для королівств і земель, представлених у рейхсраті (далі по тексту – Основний державний закон про загальні права громадян **1867** р.). Серед статей даного закону, які суттєво вплинули на національний розвиток етнічних груп, що населяли Галичину, варто виділити ст. **19**, яка декларувала що «Всі народи держави, які належать до різних рас, рівні в правах, кожна раса має невід'ємне право підтримувати та розвивати свою національність і свою мову» [7, с. **391-392**]. На думку австрійського історика Еріха Цьольнера «Ця стаття (ст. **19** Основного державного закону про загальні права громадян **1867** р. – *О.С.*) та наступний коментар до неї були визначальними для усього права національностей в Австрійській Імперії» [8]. Без сумніву, дана стаття задекларувавши рівноправність народів Австрії, дала значний поштовх для розвитку ініціатив, спрямованих на реалізацію національної ідентичності. Водночас варто зазначити, що на розвиток національного питання в значній мірі впливали й інші правові інститути, зокрема виборча система та безпосередньо пов'язані з виборами, такі права і свободи, як право на об'єднання та свобода вираження поглядів (в т.ч. свобода друку – *О.С.*), а також розв'язання соціально-економічних питань. Отже, реальну можливість реалізації національної рівноправності варто розглядати в комплексі з виборчою системою та політичними правами. Значний вплив на стан національного питання в Галичині справляли релігійні відносини. В ст. **14** Основного закону **1867** р., сказано, що «всім гарантується повна свобода віросповідання та совісті», проте тут же наголошується, що «користування громадянськими та політичними правами не залежить від релігійної приналежності» [7, с. **391**], тому ми спеціально не досліджували особливості впливу релігійних факторів на стан національного питання в Галичині.

Враховуючи що значний вплив на конструювання національного питання в Галичині мали «лобівські» можливості національних спільнот в представницьких органах влади, зокрема, у таких як Палата депутатів (нижня палата австрійського парламенту) та Галицький сейм, варто зупинись на можливостях українських та польських національних спільнот бути представленими у цих органах. На їх представництво перш за все впливав становий характер виборчої системи. Зауважимо, що в тогочасній Австрії не було єдиного виборчого корпусу. Виборці зараховувались до п'яти виборчих курій (великої земельної власності, торгово-промислової палати, міської, сільської, а з **1896** р. – загальної). Депутати розділялись таким чином що по першій курії одного депутата обирали **64** поміщики, а по п'ятій **69 697** виборців [2, с. 29]. Також існував податковий ценз. Право голосу мали особи, які сплачували не менше встановленого розміру податків у **1873** р. – **20** крон, з **1882** р. – **10** крон, з **1896** р. – **8** крон [6, с. 70]. Такі законодавчі положення надавали перевагу у представництві польській національній спільноті, позбавляючи українців можливості мати суттєве представництво в палаті депутатів австрійського парламенту. Розглянемо представництво поляків та українців у австрійському парламенті у **1901** р. Поляки – **72** депутата (з них курія – великої земельної власності – **21**; торгово-промислові палати – **3**; міська курія – **13**; курія сільських громад – **22**; п'ята курія «від народу» – **13**). Українці – **9** депутатів, з них: курія сільських громад – **7**; п'ята курія «від народу» – **2** [6, с. 71]. Якщо порівняти, то по двох останніх куріях, в яких було зосереджено більшість виборців, співвідношення польського та українського представництва є приблизно **3,9** до **1**, хоча загалом по всіх куріях – **8** до **1**. Отже, тільки за рахунок куріальної виборчої системи, представництво поляків у австрійському парламенті порівняно з українцями збільшувалось більш ніж у двічі.

Під впливом російської революції законом від **26** січня **1907** року в Австрії було запроваджено «загальне виборче право» [2, с. 30]. Перші вибори до австрійського парламенту на підставі загального виборчого права, що відбулися **1907** р. змінили його національний склад. Зокрема Палата депутатів налічувала **516** депутатів, з них: поляків – **80**, а українців – **32** [5, с.128]. З відміною куріальної та двоступеневої системи виборів, та веденням загального виборчого права, пропорція польського та українського представництва у Палаті депутатів австрійського парламенту змінилась (у **1901** р. – **8** до **1.**, у **1907** р. **2,5** до **1**), притому нерівність округів за національною ознакою все ще залишалась. В літературі зазначається що австрійці обирали одного депутата від **40** тис. населення, поляки – від **55** тис., а українці від – **102** тис. [6, с. 72].

Виборчий закон до Галицького сейму також відображав інтереси заможних верств. До складу сейму автоматично, за посадою, входили так

звані вірилісти - митрополити, єпископи та ректори Краківського і Львівського університетів. Виборче право не було загальним і рівним. Усі виборці у Галичині розподілялися на чотири курії, кожна з яких окремо обирала депутатів до складу сейму строком на **6** років. Кількісний склад Галицького сейму складався з **9** вірилістів: трьох львівських архієпископів (греко- і римо-католицького та вірменського обрядів), чотирьох єпископів (**2** перемиські, **1** станіславський і **1** тарновський) та двох ректорів уже згаданих університетів; усі інші депутати обиралися в куріях: великої власності - **44**, торгових і промислових палат - **3**, міст - **20** і сільських громад - **74** (всього **150** чоловік)*[3, с. 130]*. Якщо перші три курії обирали своїх депутатів безпосередньо, то вибори в четвертій, сільській, курії були двоступеневі: на **500** правиборців обирався один, який мав право голосувати за того чи іншого кандидата в депутати. Правиборців у цій курії було **650 586** осіб (**90,8%** від загальної кількості виборців), але обирали вони всього **46,0%** депутатів, тобто на одного депутата припадало **8764** виборців. До четвертої виборчої курії входили селяни, які сплачували безпосередні податки не нижче **8** крон *[2, с. 45]*. Наявність двоступеневих виборів у сільській курії, сприяла маніпуляціям та підкупам «виборців».

У національному відношенні депутати Галицького сейму були переважно поляками. Так, в **1876** р. тут було всього **14** українців, тобто **9%**. У **1910** р. в Галицькому сеймі був **21** українець, тобто **13%**. У **1913** р. представництво українців підвищилось до **31** депутата, але практично це мало змінювало існуючий стан і депутати-українці не могли впливати на рішення сейму. Вони навіть не завжди могли вносити самостійні пропозиції, оскільки такі могли подаватися від імені не менше **15** депутатів сейму *[2, с. 45]*.

Автономія галицького сейму, як справедливо відзначав на сесії австрійського рейхсрату один з українських депутатів, означає сваволу польської шляхти щодо українців. Галицький сейм опанували польські великі власники і, природно, що інтереси українського народу в галицькому сеймі не можуть бути забезпечені. Навпаки, інтереси українців у галицькому сеймі безперервно ставляться в невігідне становище *[2, с. 45]*. Виходячи з цього зрозумілим є висновок представника від польського населення Австро-Угорщини **М. Зублікевича**, який під час виступу (щодо ст. **19** Основного державного закону про загальні права громадян **1867** р.– авт.) доводив, що принцип рівноправності народів повинно закріплювати та забезпечувати крайове, а не державне законодавство. Саме у відповідності до крайових законів, на його думку, повинні видаватися приписи, що торкаються мови навчання, урядування та судочинства *[1, с. 55]*.

За законом від **22** червня **1867** р. відкриття середньої школи в Галичині залежало від рішення Галицького сейму. У **1910** р. в краю існувало **67** державних гімназій, але до **1887** р. існувала лише одна Українська гімназія у Львові. Пізніше на території Східної Галичини було відкрито ще чотири українські гімназії. Таким чином, до Першої світової війни у Галичині існувало всього п'ять гімназій з українською мовою навчання. Один з українських депутатів вказував: «Десять років боротьби в середньому коштує нам однієї середньої школи на нашій землі під крилами австрійської конституції» [3, с. 131]. Це є яскравим прикладом реалізації у Галичині принципу рівності народів, задекларованого в ст. 19 Основного державного закону про загальні права громадян **1867** р. У діяльності польських політиків відзначається реалізація наступальної стратегії спрямованої, на протидію реформуванню виборчого законодавства під час каденцій Галицького сейму у **1889-1895** рр. та **1901-1907** рр. Варто погодитись з думкою І. С. Монолатія який стверджує, що у питанні реформування виборчої системи етнополітична діяльність поляків була доказом їх непоступливості [4, с. 21].

У **1908** р., в Галицькому сеймі була створена комісія для розгляду різних пропозицій щодо реформи виборчого права. Прийнятий **14** лютого **1914** р. проект нового виборчого закону ввів «загальне» і пряме виборче право при таємному голосуванні, але нерівне — з поділом на шість курій (великої власності, цензова міська, загальна міська, торгових і промислових палат, промислових об'єднань, сільських громад і містечок) [2, с. 44]. У зв'язку з початком Першої світової війни вибори по цьому закону не проводились.

Можна констатувати що польська національна спільнота в Галичині в значній мірі змогла скористайсь із задекларованої в ст. 19 Основного державного закону про загальні права громадян **1867** р. норми про рівноправність націй, зокрема і через своє численне представництво в органах влади. Куріальна система виборів задовольняла польську національну спільноту, через те що її соціальна структура була більше пристосована до такої виборчої системи. Водночас така виборча система, аж ніяк, не сприяла українцям в реалізації їхніх національних прав.

Австрійська система управління була добре продумана, розрахована на підпорядкування австрійцям усіх інших націй. Стосовно останніх національна ідея відстоювалась у них хіба що через аристократичні, промислово-фінансові та клерикальні верстви [6, с. 74].

Підсумовуючи, варто зазначити що інститут виборів та норми Основного державного закону про загальні права громадян **1867** р. що проголошували: рівноправність націй (ст. 19), право на асоціації (ст. 12), та свободу вираження поглядів, в т.ч. свобода друку (ст. 13) заклали значну

правову та мотиваційну основу для подальшого формування у Галичині українських громадсько-політичних інституцій, зокрема таких як, національні україномовні видання та українські політичні партії. Вони сприяли піднесенню національної та політичної свідомості українців Галичини. Згодом це мало наслідком виникнення тези про Галичину як «Український П'ємонт».

Література

1. *Гриб Н.* Правове регулювання основних прав громадян за австрійською конституцією 1867 р. // Вісник Львівського університету. Серія юрид. 2011. Вип. 54. С. 52–60.
2. *Кульчицький В.С.* Апарат управління Галичиною в складі Австро-Угорщини /В.С. Кульчицький І.Й. Бойко та ін. . – Львів: Тріада плюс, 2002.– 88 с.
3. *Мікула О.* Антинародна сутність Галицького крайового сейму // Право України. – 2003. – № 1. – С. 130–132
4. *Монолатій І. С.* Інституціоналізація та діяльність етнічних політичних акторів в Австро-Угорщині (на прикладі Галичини і Буковини) [Текст] : автореферат дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.02 / І. С. Монолатій; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2011. – 40 с.
1. *Сухий О.* Галичина між Сходом і Заходом. Нариси історії ХІХ - початку ХХ ст. /Олексій Сухий. – Львів, 1999.– 206 с.
5. *Тицик Б.Й.* Історія держави і права Австрії та Австро-Угорщини (X ст. – 1918 р.): Навч. посібн./ Б.Й. Тицик – Львів, 2003.– 80 с.
6. Хрестоматія з історії держави і права України: У 2-х т.: Навч. посіб. Для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / За ред. В.Д. Гончаренка. – вид. 2-ге, переробл. і доп. Т. 1: З найдавніших часів до початку ХХ ст. / Уклад. В.Д. Гончаренко, А.Й. Рогожин, О.Д. Святоцький. – К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2000. – 471 с.
7. *Цольнер Еріх.* Історія Австрії /Пер. з нім. Роман Дубасевич, Христина Назаркевич, Анатолій Онишко, Наталя Іваничук. — Львів: Літопис, 2001. – 712 с.

І.Я. ТЕРЛЮК

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ОРГАНАХ ПРАВОСУДДЯ АВСТРІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

1. Під «правом мови» певної нації у законодавстві Австрії (пізніше Австро-Угорщини) історики права розуміють норми законів, що

визначали межі правового статусу мови [1, с.49]. Розрізняли мову титульної нації, себто – «мову державних законів, автентичного тексту законів» та мову національних меншин імперії. Остання означувалася як «крайова мова» або «вживана в краю». Крім того, у нормативно-правових актах імперської Австрії на означення «прав мови» вживалися різні за сутністю політико-правового змісту поняття. Наприклад, - мова «урядова», «мова внутрішнього користування», «мова зовнішнього користування», «рідна мова», «матірня мова» тощо [1, с.50].

2. Рівноправність мов Габсбурги проголосили у революційному 1849 р. Руська (українська) мова разом з польською отримали статус «крайових мов» на підставі ухваленої цісарським патентом від 29 червня 1850 р. «Крайової Конституції» для Галичини [Див.: 2, с.53-80]. Цим документом австрійський уряд на законодавчому рівні проголошував рівноправність польського та руського (українського) народів, відтак визнавав існування українського народу та його мови. Проте ця законодавча норма аж ніяк не припиняла постійного українсько-польського протистояння за розширення прав вживання своєї мови у різних сферах публічного життя та органах влади, зокрема правосуддя – судах та державної прокуратури.

3. В останні декілька років до проголошення Австрії дуалістичною конституційною монархією додержуватись принципової позиції щодо української мови автономну владу зобов'язували передовсім два нормативних акти. Це були - державний закон від 5 березня 1862 р. та особливо крайовий закон від 12 серпня 1866 р. Так, крайовим Законом представники місцевої державної влади та самоврядування мали забезпечити таке ставлення до мов, яке виключало б можливість загострення міжнаціональних суперечностей. Зокрема, у документі зазначалось, що там, де переважають українці, магістрати повинні усіляко сприяти поширенню української мови [3, с.118].

У сфері правосуддя найважливішими нормативно-правовими актами, що мали на меті врегулювати мовну проблему, стали декілька розпоряджень Міністерства правосуддя (юстиції) першої половини 1860-х рр. Передовсім це були міністерські розпорядження головам вищих крайових (апеляційних - *І.Т.*) судів у Львові та Кракові, а також державної прокуратури у Львові та Кракові № 10340 від 9 липня 1860 р., № 3297 від 21 квітня 1861 р. та № 9962 від 30 жовтня 1861 р.

4. Перше Розпорядження визначало, що в судовому окрузі Галичини та Буковини, який належить до Львівського апеляційного суду (Львівський вищий крайовий суд обслуговував Галичину і Буковину від часу австрійської судової реформи 1852 року - *І.Т.*) [Див. докл.: 5, с. 293-297], польська і руська мови є «крайовими мовами», тобто мають рівнозначний правовий статус. (З огляду на особливості суспільно-політичних відносин

на Буковині згідно з Розпорядженням № 7017 від 17 серпня 1864 р. тут крайовими мовами визнавалися німецька, румунська і українська [4, с.4]). Так, у документі, зокрема, зазначалося, що «сторонам можна не тільки вносити свої подання, або заяви до судів крайовою мовою чи німецькою, а й органи судової влади зобов'язані в службових зносинах використовувати, усно чи письмово, під час судового процесу, зрозумілу для Сторони мову» [Подано за: 4, с.2].

На забезпечення цього положення висувалися низка вимог, які мали беззаперечно виконуватися. Серед останніх зазначалися: **а)** можливість для фізичних та юридичних осіб (стосовно мови в судах громаду належало вважати як Сторону – *I.T.*) послуговуватися однією з трьох мов - німецькою, польською або руською - на території коронного краю Галичини, яка належала до Львівського апеляційного суду; адвокати сторін можуть послуговуватись мовою, рідною для свого підзахисного, під час внесення заяв та подань до судів; **б)** протоколи з усних заяв сторін, як і протоколи заслуховування Сторін, свідків та експертів на судових засіданнях (або під час судового процесу), необхідно було записувати відповідно до територіальної належності округу і залежно від того, яка мова є рідною для зацікавленої сторони; **в)** у відповідях для сторін (відповідно до територіальної приналежності округу) суд мав використовувати ту з трьох згаданих мов, якою було внесено подання чи усну заяву, або ту мову, якою було складено протокол; ця норма була обов'язковою для судів Галичини щодо усіх відповідей сторонам, рішень, ухвал, повідомлень, відозв та доручень; **г)** під час судових процесів у справах позовного та непозовного провадження, в яких брала участь кілька сторін, сторонам, а також їх адвокатам можна використовувати одну з трьох мов, залежно від того, яка мова є рідною для Сторони, яку захищають, обґрунтоване судове рішення потрібно складати тією мовою, якою було внесено перше подання, скарга чи заява до суду; якщо в суді першої інстанції провадження відбувалося не тільки німецькою, й іншою мовою, то обґрунтовані судові рішення вищих судових інстанцій потрібно оформляти також тією мовою, якою велось провадження у суді першої інстанції; **д)** судові постанови та оголошення вироку у кримінальних справах та його зміст мав відбуватися тією мовою, яка була рідною для підсудного; якщо підсудний не знав жодної з вищезазначених трьох мов, зміст вироку складався німецькою мовою, а для підсудного суд мав запросити перекладача для перекладу обвинуваченому змісту вироку» [1, с. 53-54; 4, с. 2].

Ще одне Розпорядження Міністерства юстиції від 21 квітня 1861 р. за № 3297 наказувало усім судам судового округу Галичини та Буковини (поширювалося і на державні прокуратури - *I.T.*) приймати подання

руських (українців), що складені кирилицею; також тим судам дозволялося вживати кирилиці при складанні протоколів та судових рішень. Австрійське Міністерство юстиції наказувало суддям та судовій адміністрації вивчити українську мову, хоча б настільки, щоб уміли нею читати [1, с.52]. Деталізувати положення цього розпорядження було покликане інше – № 9962 від 30 жовтня 1861 р.

5. Виходячи з вище зазначених розпоряджень австрійського Міністерства юстиції, галицькі правники вивели правову формулу забезпечення прав української мови в органах правосуддя краю. Їх рекомендації яка мала стати пам'яткою в діяльності кожного українського адвоката. На думку Пилипа (Филипа) Евина у контексті захисту української мови у судах, вона полягала в тому, щоб: а) стежити (вимагати) на кожне внесене до суду подання, рівно ж як і заявлене в суді усно, відповіді суду тією мовою, якою вносилося подання чи усна заява. На тій же мові належало робити витяги з актів; б) урядові повідомлення в справах Сторін суди могли помістити на одній чи більше мовах «в урядовій газеті» («Віснику законів крайових», що виходив з жовтня 1849 р. – *І.Т.*); у будь-якому випадку їх належало помістити тією «крайовою мовою», якою подавався позов; в) у неспірних справах рекомендувалося прийняти правило, за яким усякі накази, звернення і постанови, котрі видають суди Сторонам, мають видаватися на «матірній» мові тієї Сторони, яка зверталася до суду; г) у справах, де вживали двох різних мов, вирок видати належало цими двома мовами; д) у кримінальних справах судам слід було слухати покази потерпілих та свідків, а також експертів їх «матірною» мовою, а процес провадити «матірною» мовою обвинуваченого, і тією ж мовою оголошувати вирок [4, с. 3-4].

6. Новий етап розвитку законодавства про мови в імперській Австрії пов'язаний з прийняттям Конституції 1867-го року, яка перетворила Австрійську імперію на «Австро-Угорську монархію» (офіційна назва). Структурно Конституція складалася з низки окремих конституційних законів, присвячених певним сферам суспільного регулювання: про загальні права громадян; про імперське представництво; про здійснення урядової влади; про встановлення імперського суду; про судову владу тощо [Див.: 6, с. 375-388]. Кожен з них мав важливе значення для усіх народів імперії, зокрема, й українського. Ст. 19-та Закону про загальні права громадян - базового серед названих конституційних законів, ухваленого 21 грудня 1867 року, - засвідчувала визнання державою рівноправності усіх крайових мов у школі, державних установах і громадському житті. Здавалося б, для української мови закладалися нові законодавчі перспективи розвитку. Однак, 5 червня 1869 р. галицькі поляки домоглися у Відня отримання для своєї мови правового статусу «урядової», а

українська й надалі залишилася в статусі «крайової мови». Власне зазначена обставина і стала правовою підставою для активного витіснення української мови з судів та інших органів державної влади.

Література

1. *Марковський В.Я.* Правовий статус української мови в Австро-Угорській імперії / В.Я. Марковський // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2010. – Вип.1. – С. 48-61.
2. *Петрів Р.* Австрійські, Австро-Угорські, і Галицькі Конституції (кінець XVIII–XIX ст.ст.) / Роман Петрів. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2005. – 80 с.
3. *Петрів Р.* Право Австрії та Східної Галичини (70-ті роки XVIII ст. — 70-ті роки XIX ст.) / Роман Петрів // Право України. – 2000. - № 6. – С.117-118, 139.
4. Правотар. Збірник обов'язуючих цивільних і карних законів та приписів про права рускої мови wraz з взорами судових подань, скарг, внесень, жалоб, грамот, векселів іпр. і подань в справах адміністраційних з приписами про стемплеві, вписові і переносні належності / Зладив д-р *Филип Евин*. Накладом автора. – Жовква: В печатні ОО. Василян, 1909. – 936с.
5. *Терлюк І.Я.* Історія держави і права України. Навчальний посібник / І.Я. Терлюк. – К.: Атіка, 2011. – 944с.
6. Хрестоматія з історії держави і права України. – У 2 тт.: Т. 1: З найдавніших часів до початку XX століття / За ред. *В.Д. Гончаренка*. – К.: Ін Юре. – 1997. – 464 с.

О.С. ТУРЕНКО

КОНЦЕПТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ АДАМА МЮЛЛЕРА: ШЛЯХИ УЗГОДЖЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ СВОБОДИ ТА ЗАГАЛЬНОЇ НЕОБХІДНОСТІ

Державницька теорія німецького культуролога, економіста, державного діяча та філософа Адама Мюллера (1779–1829) залишається у вітчизняній науці незнаною. Його ім'я пов'язане з відступництвом від протестантизму, а значить, для представників національного руху того часу, зрадою інтересів Німеччини (ймовірно, тому Гегель ні разу не згадав його ім'я в своїх творах). Переконання мислителя характеризувалися негативно: «феодальний соціалізм» (К. Маркс); реакційна форма ірраціоналізму, що викликала формування німецького мілітаризму. Не зважаючи на всі обвинувачення, політико-правова спадщина Мюллера є

однією із підвалин європейської державницької теорії, і донині залишається підґрунтям для прихильників націоналізму та консерватизму. З метою визначення істинного значення спадщини філософа, автор і пропонує розглянути мюллеровський концепт національної держави і визначити її ключовий аспект – принципи синхронізації індивідуальної свободи й загальної необхідності.

В політико-правовій царині ключовим твором Мюллера є трьохтомні «Елементи мистецтва державного управління» (**«Elemente der Staatskunst» 1809 р.**). Цей твір став одним з перших критичних відповідей механізованим ідеям Просвітництва та імперським принципам бонапартизму окупованої Німеччини, яка опинилась перед загрозою втрати національно-культурної самобутності та державної суверенності, модерно-індустріального поглинання цінностей традиційного укладу життя німців. Книга концентрує в собі всі здобутки романтиків стосовно держави. Її автор пропонує свої принципи та механізми виходу німецької нації зі складної політичної ситуації. Відправні позиції та методи, від яких відштовхується Мюллер, визначає Й. Берлін. Англійський філософ помічає, що для німецького романтика «...принципи Французької революції і порядку, встановленого Наполеоном, виявилися самою фатальною перешкодою на шляху вільного людського самовираження, вдяглись в консервативні або реакційні форми ірраціоналізму і час від часу озирались назад з ностальгією за золотим минулим, такому як донаукові віки віри, і схильні були (не завжди і не у всьому послідовно) підтримувати клерикальний і аристократичний опір модернізації і механізації життя в результаті індустріалізації і новим ієрархіям влади і авторитету» [1, с. 288].

Відтак, відправною метою Мюллера було обґрунтування хибності Просвітництва – його універсальної механізації. Її філософ протиставляє вільне право людини на самовиявлення, що реалізується в межах національної держави. Він трактує людину як бінарну істоту. З одного боку, це одинична абсолютність, з іншого – представник національної множинності, загального (**das Gemeinsame**). При цьому людська сутність та свобода проявляється лише в загальному – її громадянському та національному бутті, яке синхронізується громадянською солідарністю і приватним життям, запобігаючи перетворенню людини в раба. Відштовхуючись від ідеї Ф.Шеллінга про те, що життя є постійна боротьба між свободою і необхідністю, завершуючись їх примиренням, Мюллер підкреслює соціальну динаміку людської бінарності, її свобода є мірою існування держави, тієї необхідності, що визнає примирення. Втім, узгодження одиничного та загального забезпечується, на думку мислителя, не лише державою, але передусім релігійним за своєю суттю «народним духом», який руйнує абсолютну одиничність індивіда й залучає його в

соборність нації. Тим «народний дух» уможлиблює життєздатність нації та держави і надає індивіду органічний простір для самовиявлення.

Національна держава мусить бути сукупністю всіх людських справ, їх поєднанням в одне живе ціле, «...внутрішньою зв'язаністю цілісних психічних і духовних потреб, цілісним внутрішнім і зовнішнім життям нації в одному великому, активному і нескінченно рухливому цілому» [2, с. 156]. В мюллеровській концепції держава, подібно людському тілу, в якому немає індивідуального хаосу – заперечення однієї людини іншої. Кожний індивід знаходиться в строгому становому положенні, з чітко визначеними функціями. В цьому сенсі свобода, у Мюллера, є не абсолютною волею індивіда, а свого роду свідомою необхідністю, дією в межах функцій, які відведені системою. На його переконання без держави людина не може жити, бо вона як абсолют не в змозі бути творцем, з іншої ж сторони, людство, утворене з людей абсолютів, є хаос, а не гармонійно влаштоване ціле. Крім того, держава є спосіб існування, спосіб історичного життя нації, оскільки людство не є щось позанаціональне; людство – система, утворювана не індивідами, а націями – повторює гердеровську думку Мюллер.

Відтак, людина, свобода та простір її самовизначення – нація та держава, є органічним цілим, об'єднаним загальними справами, які мають вічний характер та сенс. Одночасно, органічна трактовка суспільства й держави, завдяки політичним доробкам Томи Аквінського, остаточно затвердилась як офіційна доктрина католицької церкви. Мюллер, який принципово прийняв католицизм, слідує томіській доктрині. Він розглядає органічну теорію як відсутність будь-яких окремих речей, людей, подій – все знаходиться в постійній взаємодії та взаємозалежності. На думку Мюллера, цього прагне закон космосу, який волює синхронізації конфліктуючих сторін. Посередником між космосом і людським світом виступає католицька церква, яка має довготривалу історичну традицію збереження миру серед різноманітних націй та окремих індивідів, між різнобічними елементами світу – минулим та теперішнім, буржуазією і шляхтою, теорією і практикою, капіталом і трудом, містом та селом тощо.

До солідарності людей, поєднаних вірою, традицією й церковною громадою, філософ додає глибинне відчутті причетності кожного до нації та держави. Нація визначається Мюллером як активне та динамічне життя, як «..крихка спільність, довга череда минулих, теперішніх і майбутніх поколінь..., що виявляється в загальній мові, звичаях і законах, в переплетенні різноманітних інститутів використання садиб..., у давніх родині і в загалі в одній безсмертній сім'ї» [3, с. 610]. Відтак, національна держава – це сім'я сімей.

Сім'я, в теорії Мюллера, є відправним елементом національної цілісності і виступає як союз, вільний і сакральний договір, завдяки якому «...кожний окремих індивід, гарантує суцільне єднання, будучи у свою чергу захищеним загальним існуванням» [2, с. 158]. На зауваження Ф.С. Кіма, шлюб, сім'я в мюллеровській теорії є нормативним праобразом космосу, держави та суспільства. В цьому сенсі німецький мислитель міркує, що «...теорія сім'ї або перших необхідних для збереження союзу і продовження людського роду відносин, мусить стояти на початку всіх вчень про державу... Шлюб – ...є вічна, у всіх зонах Землі апросторова школа взаємності» [4].

Національна сім'я складається (повторюючи середньовічне уявлення) з ієрархії станів. Вищим станом Мюллер вважав духовенство, яке, на його думку, є посередником між рештою двох станів; воно повинне своїм моральним авторитетом підтримувати єдність і гармонію суспільства, а в міжнародній політиці – бути посередником в суперечках між державами. Наступним по значенню станом є шляхта. Її моральною основою є самопожертвування на благо нації і держави. Шляхта, на міркування філософа, представляє позачасовість нації і репрезентує єдність живущих та вмерлих поколінь. По відношенню «...до окремих людей з їх тимчасовою владою, вона (шляхта) репрезентує владу і свободу незримих та відсутніх ланок громадянського суспільства». Цей стан свободи Мюллер називає загальною свободою (**liberte generale**), яку він відрізняє від свободи всіх (**liberte de tous**). Остання – це свобода рішення в ситуації даного, сучасного моменту. Загальна свобода, навпаки, це свобода незабутніх предків, що надає значення позачасовим інтересам нації. Так, свобода окремої людини, на думку мислителя, має своєю межею не лише свободу всіх інших, що живуть зараз, але і свободу предків. Згідно Мюллеру, тому, хто пішов зі світу необхідно надати можливість брати участь в роботі народного збору з тим, щоб не розтрачувалася марно їх духовна і психічна спадщина. «У всі часи, помічає мислитель, головна задача мистецтва управління державою якраз і полягала в тому, щоб зберігати покоління, що пішли, в живій сучасності, ні на мить не упустити із зору уваги безсмертя і тотальність політичного життя, забезпечувати головну задачу держави: тривалість і життя» [2, с. 168–169]. За шляхтою йде буржуазія, яка втілює тимчасові сподівання нації і характеризує особливе в межах загального – уможливає творчий потенціал абсолютності індивіда. Щодо «простих смертних», то Мюллер залишає за ними лише економічну функцію, які своєю професійною працею створюють матеріальне благо нації.

Завершує політичний проект Мюллера ідея ідеального державного устрою, якою повинна бути монархія, що поєднується з деякими республіканськими принципами. Монарх репрезентує позачасовість,

єдність живих і вмерлих і черпає свою силу з свободи громадян. Республіканські принципи реалізуються в деяких вольностях станів та їх правах контролювати суверена, який втім забезпечує мир та порядок між станами.

Відтак, Мюллер спираючись на томіську політичну доктрину, ідеї романтизму, націоналістичні та консервативні переконання, надає національній державі метафізичні риси (іноді містифікуючи їх). Як і більшість романтиків, мислитель вважав взірцем суспільного життя ідеалізоване національне минуле (особливе Середньовіччя), його традиції та історію, які утворюють спадкоємність поколінь та часів в їх цілісному єднанні. Активний «дух народу», сакральний союз всіх індивідів одного народу або сутнісне начало нації передає державі свою волю та легалізує її дії. Держава, згідно з загальним станом нації, визначає необхідні межі індивідуальної свободи. Втім, індивідуальна свобода та воля не суперечать національному життю, вони мусять співпадати з його прагненнями та метою існування, оскільки, нація та держава постійно, завдяки своїм інституціям (церкві, вищим станам, відчуттю сімейної солідарності), синхронізують різноманітні елементи суспільства і прагнення індивіда. Таким чином, находячись в постійній напруженій динаміці, національна держава втілює космічну волю і уособлює живий цілісний організм – Божу ідею. Індивідуальна свобода та воля в цій органічній цілісності повністю поглинається, точніше, може реалізуватися лише у внутрішньому світі своєї нації. В цілому ж концепт національної держави та питання шляхів розв'язання протиріч між індивідуальною свободою та загальною необхідністю, що подані в творах Адама Мюллера є творчим продовженням ідей проторомантиків Й.Г.Гердера і Ю.Мьозера [5] і служать одній меті – визначенню шляхів єднання німецької нації та методів збереження індивідуального права на вільний розвиток, які мусять відбутися в новій за суттю державі – національній моделі.

Література

1. *Берлин ІІ.* Контрпросвещение / Исаия Берлин Подлинная цель познания. Избранные эссе; пер. с англ. и ком. В.В. Сапова. – М.: Канон+, 2002. – С. 261–294.
2. *Хьюбнер К.* Нация: от забвения к возрождению; пер. с нем. А.Ю. Антоновского / Курт Хьюбнер. – М.: Канон+, 2001. – 400 с.
3. *Манхейм К.* Консервативная мысль / Карл Манхейм. Диагноз нашего времени: пер. с нем. и англ. – М.: Юрист, 1994. – С. 572–668.

4. *Ким Ф.С.* Адам Мюллер: консерватизм и «Globulaform» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.hses-online.ru/2011/06/09_00_03/06.pdf
5. *Туренко О.С., Шевченко А.Є.* Відправні концепти національної держави німецького консерватизму (Й.Г. Гердер і Ю. Мьозер) // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності – 2012. – № 2. (49). – С. 23–29.

СЕКЦІЯ 3

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

А.Я. ДУМАНІВСЬКА

ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ СУДОВОЇ СИСТЕМИ В УСРР 1920-х – середини 1950-х рр.

Судоустрій УСРР бере свій початок з 4 січня 1918 р., від часу прийняття постанови Народного Секретаріату України «Про введення Народного суду». Роль радянських судів в Україні полягала в придушенні опору класових противників. Центральне місце в системі судів належало революційним трибуналам, які були затверджені «Положенням про революційні трибунали» від 23 лютого 1918 р. [1, с.8]. Ці дві гілки судів - народні суди і революційні трибунали проіснували до 1922 року.

16 грудня 1922 р. у ході судової реформи, що розпочалася з переходом до НЕПу, ВУЦВК було затверджено «Положення про судоустрій УСРР» і введено в дію з 1 лютого 1923 р. [3, с.525]. Акт мав 4 розділи, які склалися з 12 глав і 94 статей. Згідно зазначеного Положення судові органи, що існували раніше, скасовувалися, натомість утворювалася єдина система судових установ, яка складалася з трьох ланок: народні суди (діяли у складі одного судді і двох народних засідателів), губернські суди, Верховний суд УСРР.

29 жовтня 1924 р. ЦВК СРСР було прийняте нове Положення про судоустрій УСРР, введене в дію 23 жовтня 1925 р. [1, с.72-73]. Його поява зумовлювалася потребою узгодження законодавства УСРР з Основами судоустрою Союзу РСР і союзних республік. Документ містив 12 розділів, які включали 20 глав і 188 статей. Цим Положенням уточнювався склад єдиної судової системи, до якої входили: народний суд, окружний суд, Верховний суд республіки, спеціальні суди, а також Головний суд Молдавської АСРР. Особливістю цього акту було те, що він регламентував питання організації та діяльності не тільки судових органів, а й Прокуратури УСРР, слідчих, колегій захисників та ін.

Не зазнала істотних змін судова система УСРР в умовах згорання НЕПу. Затверджене спільною постановою ВУЦВК і РНК УСРР (11 вересня 1929 р.) оновлене Положення про судоустрій УСРР лише дещо відрізнялося від попереднього структурно (кількість статей збільшилася до 251-ї).

Процес тоталітаризації радянської судової системи та її послідовної централізації зумовив затвердження, спільною постановою ВУЦВК і РНК УСРР **25** вересня **1931** р., четвертого оновленого Положення про судоустрій УСРР. В ньому особливо наголошувалося, що судові органи республіки повинні боротися з будь-якими спробами протидії соціалістичному будівництву, активно сприяти соціалістичній індустріалізації країни, перебудові сільського господарства на соціальних засадах і рішучому наступу на залишки капіталістичних елементів. Важливою особливістю закріпленої у цьому Положенні судової системи було те, що нижчі ланки підпорядковувалися вищим судовим інстанціям не тільки в процесуальному, а й в адміністративно-організаційному відношенні.

Серйозно вплинули на радянське судочинство в Україні колективізація **1930-1933** рр., яка по-суті означала війну держави з селянством. Це призвело до зародження, т.зв. «кампанійського судочинства» (ширше відоме як «трійки», «двійки» - *А.Д.*), завданням якого було здійснення тиску на селянство шляхом судового переслідування. Партійно-радянський апарат широко залучав працівників судової системи здійснювати в селах «судилища» над тими селянами, які відмовлялись пристосуватись до режиму. В цей період були створенні залізничні суди (замість військових транспортних трибуналів), морські і річкові транспортні суди з метою посилення боротьби зі злочинами, які загрожували нормальній роботі транспорту [*4, с.152-154*].

Розширенні повноваження Верховного суду УСРР були закріплені в Постанові ЦВК і РНК УСРР «Про розширення повноважень Президії Верховного суду УСРР» (**23** червня **1935** р.) та в Законі СРСР «Про судоустрій Союзу РСР, союзних і автономних республік» (**16** серпня **1938** р.).

У **1941-1943** рр. в місцевостях, де оголошувався військовий стан, народні й обласні суди перетворювалися у військові трибунали. Лінійні суди залізничного і водного транспорту були реорганізовані у військові трибунали залізничних доріг і водних шляхів сполучень.

Після Другої світової війни цивільну судову систему в УСРР формально було відновлено зі скасуванням військових трибуналів (**21** вересня **1945** р.). Однак військові суди й надалі продовжували відігравати провідну роль у судочинстві. Попри декларації того, що діяльність судових органів здійснюється на основі Конституції УРСР (**1937** р.) та Закону СРСР «Про судоустрій Союзу РСР, союзних і автономних республік» (**1938** р.), склад Верховного суду УРСР був обраний тільки на початку березня **1947** р., а наприкінці **1947** – початку **1948** рр. було поновлено склад обласних судів. І тільки у **1949** р. відбулися перші вибори народних

суддів і народних засідателів. Останні обиралися безпосередньо громадянами району. Вибори здійснювалися на основі затвердженого ПВР УРСР «Положення про вибори народних суддів» (10 жовтня 1948 р.). Принципи прямого і рівного виборчого права, таємного голосування у виборчому процесі мали формальний характер [2, с.797]. Суди усіх рівнів, як і раніше, діяли в умовах жорсткого партійного і державного контролю, наслідком чого стало підвищення рівня дисциплінарної відповідальності суддів.

Отже, в історії становлення радянського судочинства в Україні можна виділити декілька періодів: **1** - створення в Україні радянської судової системи (1918-1921 рр.), який характеризується введенням єдиного народного суду та революційних трибуналів; **2** - реорганізації і закріплення радянського судоустрою в УРСР (1922-1929 рр.), для якого характерне реформуванням судової системи та централізація судових органів; **3** - становлення тоталітарної радянської судової системи в УРСР (1930-1943 рр.) та **4** – її утвердження.

Література

1. Сушло Д.С. Організація судових органів Української РСР в період 1917-1925 рр. / Д.С. Сушло. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1960. – 88 с.
2. Терлюк І. Я. Історія держави і права України: Навчальний посібник / І.Я.Терлюк. - К.: Атіка, 2011. - 944с.
3. Усеїнова Г.С. Первинна нормативна база судової системи України в період нової економічної політики [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-2/10ugcner.pdf>
4. Хонтяр Ю.А. Судочинство і селянство України в 1929-1933 рр. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: histans.com/JournALL/histname/31/12.pdf

І.Б. ЛЕСЬКО

СТАН ІНСТИТУТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ У ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОМУ РЕГІОНІ В ЧАСИ РАДЯНСЬКОГО І ГІТЛЕРІВСЬКОГО ОКУПАЦІЙНИХ РЕЖИМІВ (вересень 1939 р. – листопад 1944 р.)

Право власності є складною правовою категорією, важливим інститутом цивільного права, який в аналізований нами період зазнав значних змін. Потреба наукового дослідження права власності у західноукраїнському регіоні у воєнний період пов'язана з нерозробленістю

цієї проблематики у вітчизняній історико-правовій науці, заповненням існуючих «білих плям». Актуальність теми не викликає сумнівів.

Після реалізації таємних протоколів до Пакту Молотова-Ріббентропа західноукраїнські землі відійшли до Української РСР у складі СРСР. Вже у жовтні **1939** р. радянський режим розпочав масові заходи щодо позбавлення приватної власності осіб певної категорії, які, наприклад, здійснювали торгівлю у свої магазинах.

У західних областях УРСР до початку німецько-радянської війни (**22.06.1941**р.) загалом було націоналізовано **2243** великих і середніх промислових підприємства, а колишніх власників, котрі з різних причин не втекли у німецьку зону окупації, - репресували.

З моменту встановлення на Західній Україні радянської влади щодо місцевих жителів працівниками силових репресивних структур систематично здійснювалися насильницькі дії з вилучення належного їм на праві власності майна, наприклад, шляхом «свавілля та порушення законності працівниками міліції, які беруть хабарі, зловживають службовим становищем, безпардонно виселяють з квартир» [1].

Так, у радянську державну власність перейшло **836** тис. га землі, розміщених на території тогочасної Чернівецької області, у тому числі **170** тис. га лісів. У поміщиків і церкви було конфісковано **181** тис. га земель. У зв'язку із запровадженням правового обмеження землекористування **10**-ма га на кожне індивідуальне господарство, у заможних селян було вилучено **150** тис. га землі. Найбіднішим селянам спершу було передано безоплатно **2** тис. голів великої рогатої худоби і коней, **5,3** тис. овець, різноманітний сільськогосподарський реманент. У такий спосіб формувалася соціальна база підтримки радянської влади на селі. На Буковині наділи на селянський двір становили: у Чернівецькому повіті – **10** га, Хотинському – **7** га [2, с.326]. Згодом селян разом із землею об'єднували в колгоспи, підступно позбавляючи землі, перетворюючи у «колгоспних рабів», відроджуючи рабство у найжахливіших формах.

Щодо власників застосовувалися жорсткі заходи, наприклад, конфіскація майна, виселення у віддалені, непридатні для проживання місцевості Півночі, Сибіру, Казахстану, ув'язнення. Зокрема, поміщика М.Опрю із села Маморинця було розстріляно **12** лютого **1941** року за вироком Чернівецького обласного суду через те, що він «мав **170** га землі та експлуатував найману робочу силу» [3, с. 472-485].

Короткотермінове (**17** вересня **1939** р. - **22** червня **1941** р.) радянське урядування стало справжньою трагедією для населення Західної України, оскільки воно зазнало серйозних фізичних, матеріальних і моральних втрат. Проведення націоналізації вивело із загального обороту широке коло об'єктів права приватної власності. Запровадження дії норм

Цивільного кодексу УРСР на території західноукраїнських областей призвело до припинення укладання цивільно-правових угод (купівлі-продажу, обміну) належного громадянам майна, оскільки вказані правовідносини здійснювалися відтепер виключно в адміністративному порядку.

Відбувався масовий перерозподіл власності, який був схожий на брутальне загарбання приватної власності та її швидку кардинальну трансформацію у інші форми – державну, колгоспно-кооперативну. Як тут не згадати більшовицький клич «Грабуй награбоване!».

Щодо особливостей подальшого руйнування інституту права власності за гітлерівського окупаційного режиму. Відомо, що у нацистських загарбницьких планах щодо України питання продовольства та сільськогосподарської сировини стояло на першому місці.

Від самого початку свого панування гітлерівці роздавали землю у приватне користування тим, хто надавав їм допомогу в боротьбі проти партизанів та підпільників, а також за активну і старанну службу в установах місцевої окупаційної адміністрації.

У терміновому порядку під жорстким контролем збиралась та ремонтувалась сільськогосподарська техніка, що ще залишилася з радянських часів. Із Німеччини в Україну за період від квітня до вересня **1942** р. Центральним торгівельним товариством «Ост» було завезено **8850** жаток, **208** снопов'язалок, **1990** молотарок, **126** віялок, **735 568** кіс, **767 577** держаків до них. Крім того, до кінця **1942** р. з Третього райху для організації сільськогосподарських робіт доставили **2901** трактор, **116** тис. серпів [4, с.156].

В останні місяці окупації селяни приховували і від відступаючих гітлерівців худобу, майно, продовольство. Так, на Львівщині було приховано і збережено **406** волів, **276** коней, **202** свині, **571** вівцю, **4007** ц посівного матеріалу, **1042** ц картоплі, **99** тракторів, з яких **50** було справних [6].

Загальновідомо, що гітлерівці безцеремонно грабували та вивозили техніку, інвентар, худобу, запаси харчів і, навіть домашні речі селян.

Верховне командування вермахту видало наказ «Про методи проведення руйнувань при відступі військових частин», яким поставило перед військовиками завдання: «У випадку відступу слід повністю знищити на залишеній території всі споруди та запаси, котрі в якій-небудь мірі можуть бути корисними для ворога: житлові приміщення (будинки й бліндажі), машини, млини, криниці, скирти сіна та соломи. Усі без винятку будинки спалювати, печі в будинках підривати за допомогою ручних гранат, криниці приводити в непридатність, знищуючи піднімальні

пристосування, а також кидаючи в них нечистоти, падаць, гній, кізяки, бензин, скирти з соломою та сіном; різного роду запаси спалювати, сільськогосподарські машини й опори стаціонарних дротових ліній підривати, пороми та човни топити. Обов'язком кожного є зробити так, щоби залишена ворогу територія впродовж тривалого часу не могла використовуватися ним для жодних цілей у військовому та сільськогосподарському планах» [5, с. 326]. Такі настанови дуже нагадують сталінську тактику «випаленої землі», якої дотримувались за аналогічним наказом 1941 р. Верховного командування червоноармійці та працівники НКВС, відступаючи до Москви.

Інститут права власності зазнав суттєвих і серйозних змін в душі специфічного праворозуміння «червоних», «коричневих» і знову «червоних» окупантів, які здійснювали імперську, колоніальну політику на завойованих територіях.

Отже, за радянського та гітлерівського окупаційних режимів всі майнові, соціальні, економічні та ін. права населення західноукраїнських земель були грубо порушені. Західні області УРСР знали важких руйнувань та величезних збитків внаслідок людиноненависницької діяльності «визволителів» різного забарвлення.

Література

1. *Сергійчук В.* Правда про «золотий вересень» 1939-го / В.Сергійчук. – К., 1999.
2. *Лисенко О.Є.* Соціально-економічні перетворення в західних областях УРСР. Економічна історія України: Історико-економічне дослідження: в 2 т. / [ред. рада: В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Геєць та ін.; відп. ред. В. А. Смолій; авт. кол.: Т. А. Балабушевич, В. Д. Баран, В. К. Баран та ін.]. НАН України. Інститут історії України. – К.: Ніка-Центр, 2011. – Т. 2. – 326 с.
3. *Мусяненко І.* Політичні репресії на Північній Буковині та Хотинщині у 1940-1941 рр. // З архівів ВУЧК – ГПУ – НКВД - КГБ. – 2000. – № 2 – 4.
4. *Немятій В.Н.* В боротьбе за срыв грабительских планов фашистской Германии / В.Н. Немятій. - К., 1982. - 156 с.
5. Преступные цели - преступные средства: Документы об оккупационной политике фашистской Германии на территории СССР (1941 - 1944 гг.). - М., 1963. - 326 с.
6. Советская Украина. - 1943. - 6 февраля.

ВХОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПОДУНАВ'Я ДО СКЛАДУ УРСР: РАДЯНІЗАЦІЯ БЕЗ УКРАЇНІЗАЦІЇ

Протягом **1939 – 1945** рр. до складу Української РСР увійшли значні етнічні території, населені переважно українським населенням: Західна Україна (Рівненська, Волинська, Тернопільська, Львівська, Дрогобицька, Станіславська області), Північна Буковина (Чернівецька область), Українське Подунав'я (Аккерманська, з грудня **1940** р. – Ізмаїльська область), Карпатська Україна (Закарпатська область). Зміна державно-правової моделі розвитку, суттєві зрушення в соціальній структурі населення, націоналізація промисловості, землі, житлового фонду, колективізація сільського господарства – ось лише неповний перелік тих перемін, що відбулися в історично стислі терміни, близько одного десятиліття, навіть з врахуванням чотирьох воєнних років. У більшості випадків прискорена радянська новоприєднаних регіонів супроводжувалася їхньої – більшою чи меншою мірою формальною – українізацією. Надана українцям можливість «жити на своїй землі і розмовляти рідною мовою» оголошувалася величезним досягненням Радянської влади, «торжеством історичної справедливості», свого роду подарунком Комуністичної партії українцям. Інша річ, що в усіх «визволених» українських областях практично відразу розпочалися й процеси посиленої русифікації, тим не менше «ленінська національна політика» й далі слугувала одним з вагоміших аргументів на користь радянської моделі держави і права та перебування українців в складі Союзної Радянської держави.

Проте у цьому «параді українізацій» був й один яскравий виняток – Українське Подунав'я. Тут радянська відразу пішла по шляху русифікації, більше того – до регіону, починаючи уже з осені **1940** р. переселяли вихідців з західних областей, а згодом – і з Закарзоння. Опинившись в незвичних для себе умовах степу, в інтернаціональному середовищі, ці етнічні українці уже в другому-третьому поколінні переселенців у своїй масі втратили національну свідомість, поповнивши стрункі ряди «новой исторической общности людей – советского народа».

Наша історична розвідка присвячена першому десятиріччю радянської Українського Подунав'я (**1940–1950** рр.). Регіон загалом не викликав особливої уваги українських науковців, на що були свої об'єктивні та суб'єктивні причини. З вагоміших праць, присвячених радянській регіону, можемо назвати лише посібник О.М. Лебеденка та

Тичини [1], а також відому «Історію міст і сіл Української РСР» [2]. Проте і в них русифікація залишається ніби на другому плані.

Для себе спробуємо дати відповіді на кілька питань.

Якими мають бути правові оцінки здійсненої одночасної з радянизацією русифікації регіону?

Вивчення архівного матеріалу показує, що основна маса документації радянського періоду складена російською мовою (крім румунських архівів часів повторної окупації), українська використовувалася вкрай рідко. Прикладом рідкісного застосування мови формально титульної в УРСР нації може служити Ухвала Ізмаїльського обласного суду в справі В.Г. Івченка [3, а. 99–100 зв], та й та укладена т. зв. суржигом.

Не зважаючи на те, що стандартні бланки документів (приміром, титульних листів порушуваних кримінальних справ, вироків обласного суду тощо) надруковані українською мовою, їх текстове заповнення практично повсюдно російськомовне. Такого роду прикладом може слугувати вирок у справі якогось І. Пеева, винесений Ізмаїльським обласним судом [4, а. 206–207 зв]. Це ж зауваження стосується кримінальної справи Кобзарєва [5] та багатьох аналогічних справ.

На нашу думку, використання російської (а не української) мови в діловодстві області та районів формально суверенної республіки мало принаймні три пояснення.

По-перше, партійний, радянський та управлінсько-господарський апарат області формувався переважно з інтернаціональних кадрів, якими з новоствореною областю «поділилися» східні регіони радянської союзної держави. Подібною була й ситуація в інших республіках та областях, що увійшли до складу Союзу РСР в 1939–1945 рр. Місцеве населення, яке тривалий час «перебувало під впливом буржуазної ідеології», не користувалося політичною довірою радянських властей, окрім, можливо, незначного «пролетарського» прошарку, обтяженого невисоким рівнем загальної освіти.

По-друге, інтернаціональним був й сам характер населення регіону: українці, молдавани, болгар, румуни, німці тощо. Тут не було тотального домінування якоїсь однієї національності, як, приміром, в республіках Прибалтики чи західних українських областях. Відтак й уживання мови однієї національної групи не бачилося конче необхідним.

По-третє, мусимо визнати, що формально «інтернаціональна» політика комуністичної держави насправді тяжіла до напівпримусової русифікації. Цьому сприяли як об'єктивні, так й суб'єктивні фактори. Мова міжнародного спілкування (таким евфемізмом радянська пропаганда нагородила російську мову) бачилася знаряддям поширення марксистсько-

ленінської ідеології (і Ленін, і Сталін, та й інші радянські вожді мислили і писали свої праці російською), отримання вузькопрофесійних знань (підручники для вищої школи, особливо з технічних спеціальностей), доступу до культурних цінностей (кінематограф. радянська естрада тощо), підвищення боєздатності армії (хоча в роки Вітчизняної війни існували й чисто національні частини і з'єднання) і т.п.

Однак, існував й зворотній зв'язок. Потрапивши у російськомовне середовище (навчальний заклад, армійську казарму чи владні коридори), етнічний українець переходив на російську мову спілкування – спочатку на службі, а згодом і вдома. Як приклад такої добровільно-примусової русифікації візьмемо радянського маршала Семена Тимошенка, українця за національністю, уродженця села Фурманівка Аккерманського повіту, де в **1940** р. продовжував проживати його рідний брат Юхим з чисельною ріднею.

Відтак мусимо відзначити – і це повністю підтверджується архівними документами – ту обставину, що «радянізація» регіону в державно-політичних кордонах Української Радянської Соціалістичної Республіки не супроводжувалася його одночасною «українізацією» (як це було роком раніше в Західній Україні, де Кремль успішно розігрував українську карту проти поляків). Навпаки, після двох десятиріч румунізації регіону розпочалася його прискорена русифікація.

Чи була альтернатива – в розумінні українізації Українського Подунав'я, подібно до того, як формальній українізації в **1940-х** рр. були піддані інші «возз'єднані» території?

Дійсно, на момент приходу радянських військ (кін. червня – початок липня **1940** р.) населення регіону було мультинаціональним, українці складали тут лише релятивну більшість, поступаючись суммарно молдаванам, німцям, євреям, гагаузам, росіянам та ін. етнічним групам, разом узятим. Відтак українська була мовою релятивної більшості, але ажніак не основної маси населення. То ж ставка на російську як мову міжнаціонального спілкування бачилася виправданою з огляду на перебування регіону не лише в складі Української РСР, але й Союзної Держави – Союзу РСР (ширші можливості тощо).

Проте демографічна ситуація в регіоні почала динамічно змінюватися буквально з перших днів після приходу Червоної Армії. Разом з румунськими військами Бессарабію та Північну Буковину до **3** липня **1940** р. покинули близько **200** тисяч осіб. Далі, **20** липня **1940** р., радянський уряд погодився на евакуацію румунських чиновників, військовослужбовців та цивільного населення, яке мало бажання виїхати до Румунії, куди «навздогін» репатріювалося ще **13 750** осіб.

5 вересня 1940 р. було укладено радянсько-німецьку угоду про евакуацію з Бессарабії та Північної Буковини етнічних німців, переважно колоністів. Репатріація тривала з 23 вересня по 13 листопада 1940 р. і дала ще 133 138 осіб, які покинули землі, що відійшли від Румунії до Радянського Союзу. Радянське бажання назавжди позбутися етнічних німців на новоприєднаних територіях Бессарабії та Північної Буковини було настільки сильним, що 7 серпня 1940 р. Москва дала згоду на репатріацію навіть тих колишніх румунських громадян німецької національності, які на цей час перебували в місцях позбавлення волі [6, с. 391, з посиланням на: *Российский ГАСПШ, Ф. 17, оп.162, д. 28, л. 111*].

Зрозуміло, що певний відсоток усіх цих людей заселяв українське Подунав'я і був вимушений покинути його.

Кількість репресованих в Акерманській (Ізмаїльській області) у 1940 – 1941 рр. дослідники оцінюють у 89,5 тис, вказуючи, що значна частина цих людей підлягала депортації на Урал, в Казахстан та Сибір.

Багато бессарабців «виїхало (треба думати, відносно добровільно. – Є.Ш.) на роботу на підприємства «Уралвугілля», «Уралруда», на шахти Підмосковного і Донецького басейнів. Лише з Аккермана та Ізмаїла на ці підприємства було направлено 2,6 тис. чол. [1, с. 158]. Тобто – за неповний рік регіон втратив щонайменше п'яту частину населення.

Натомість в Подунав'я «підтягнули» тисячі колгоспників та одноосібників з України, у своїй масі україномовних. Українцями за національністю були, принаймні частково, й прибулі з Східних областей управлінці та спеціалісти. На початку 1941 р. українці становили 37% населення регіону, росіяни – 24 %, болгари – 21 %, молдавани – 13 %, решта – представники інших національностей.

Після 9 вересня 1944 р. (дата підписання Угоди між Урядом Української РСР та Польким Комітетом Національного визволення) з Українського Подунав'я потягнулися й тисячі польських колоністів.

Обезлюднення, викликане евакуацією румунського, німецького, а згодом – і польського населення було настільки відчутним, що вже восени 1940 року сюди привезли переселенців з українських областей: 122 родини з Вінницької, 83 – з Сумської та Волинської областей. «Вони, – вказує радянське джерело, – мали значний досвід колективного господарювання. Восени 1940 р. з їх допомогою місцеве населення заснувало артіль ім. Комінтерну. Вона об'єднувала 179 господарств і мала 1173 га землі, 113 робочих коней, 259 голів ВРХ, 236 свиней, 355 овець тощо. Розпочався новий етап в історії Арциза – етап соціалістичних перетворень. Набули сили ленінські декрети про націоналізацію землі. Селяни одержали по 10 га на сім'ю» [2, с. 187].

Усього ж до Аккерманської області в 1940 – 1941 рр. було переселено **6** тис. господарств колгоспників зі східних областей УРСР та **3700** господарств із західних областей. Цікаво, що колгоспники зі Сходу отримали загалом **64.451** га землі (понад **10** га на господарство. – Авт.), а одноосібники-«западенці» – **18.500** га (тобто лише по **5** га на родину. – Авт.) [7, з посиланням на ДАОО, Ф. 4980, оп. 1., стр.3, а. 60 – 62].

В руках радянської влади у Південній Бессарабії, опинилося потужне джерело політичного підкупу місцевого населення та переселенців – доглянуті землі й садиби колоністів. Усього евакуйовані колоністи залишили **245.738** га землі, **11 436** житлових будівель, **4 184** одиниці кінського поголів'я, **8164** голів ВРХ, **43 285** овець [Гам само, с. 76]. Відтак плодюча земля роздавалася колгоспникам-переселенцям в розрахунку **10** га на родину. Для центральних областей РРФСР чи УРСР це була цілком «куркульська» норма, власників таких господарств, починаючи з **1928** р. поголовно виселили до Сибіру.

Активна переселенська політика, здійснювана в **1940** р. та у післявоєнний час за рахунок покинутих німецьких колоній з українських областей, суттєво змінювала демографічну ситуацію – принаймні, у місцях колишнього компактного проживання колоністів. На землі німецьких колоністів вже до **22** червня **1941** р. були переселені **46** колгоспів з Сумської, Чернігівської, Одеської, Вінницької, Кам'янець-Подільської областей. Зі східних районів України для роботи в МТС прибули **150** бригадирів тракторних бригад, **100** трактористів [1, с. 156]. Треба думати, це були переважно сімейні люди з дружинами та дітьми.

Але ця демографічна українізація на практиці супроводжувалася русифікацією. Поза сумнівом, головна роль у такій штучній підміні належала Комуністичній партії та Уряду Союзу РСР. У січні **1941** р. в Аккерманській області працювали **203** школи з російською мовою навчання (**68** %), **68** шкіл з українською (**23** %), **25** шкіл з молдавською (**9** %), ще **1** школа – змішана, з російсько-молдавською мовами навчання [1, с. 160].

Після **1945** р. до німецької «спадщини» додалася ще й «польська» – колоністи-поляки теж залишали майно, яке передавалося українським репатріантам з т.зв. Закерзоння. Цим Радянська влада убивала відразу кількох зайців: **1)** поміщуючи «закерзонців» у незвичну безлісу місцевість, відриваючи переселенців від рідних місць проживання, знищувала саму можливість їх включення в український національно-визвольний рух (ОУН – УПА); **2)** ефективно освоювала існуючі господарські ресурси, не допускала скорочення сільськогосподарського виробництва; **3)** змінювала демографічну ситуацію на користь слов'янського сегменту населення; **4)**

готувала передумови для швидкої денационалізації та русифікації уже наступних 1–2 поколінь українських переселенців.

8 березня 1946 р. вийшла постанова РНК УРСР та ЦК КП(б)У, що розглядала питання розпорядження нерухомістю, залишеною особами польської національності, які виявили бажання перебратися до Польщі. Через місяць, 8 квітня, Ізмаїльський облвиконком спільно з обкомом партії видали спеціальну постанову, що конкретизувала порядок розпорядження нерухомим майном, залишеним польськими переселенцями в області [8].

Ставилися вимоги налагодження обліку і належної охорони будівель і садиб, а також негайного виселення самовільних поселенців та відшкодування збитків, завданих несанкціонованим розбиранням будівель на будматеріали: «2. Встановити, що заселення звільнених садиб і будівель має здійснюватися за клопотанням райвиконкомів і рішенням облвиконкому. Передача будівель на хуторах, звільнених евакуйованими громадянами і покинутих, – на знос організаціям, колгоспним переселенцям, сім'ям загиблих на фронтах, інвалідам Вітчизняної війни, демобілізованим з Червоної Армії, постраждалим від німецько-фашистських (військ) і націоналістичних банд, як будівельний матеріал для спорудження нових житлових будівель, також має здійснюватися за клопотанням райвиконкомів і рішенням облвиконкому [8., а 158].

У якій формі відбувалася ця русифікація – добровільній, добровільно-примусовій чи суто примусовій? Думається відповіддю на це питання може послужити рішення бюро Аккерманського обкому КП(б)У від 3 жовтня 1940 р. стосовно відкриття радянських районних газет [9]. Згідно цього рішення, передбачалися такі «районки»: Старо-Козачинський район – «Заря коммунизма», Татарбунарський – «По сталинскому пути», Тарутинський – «Красное знамя», Кілійський – «Знамя коммунизма», Саратський – «Новая жизнь», Арцизький – «За большевистские темпы», Ізмаїльський – «Придунайская правда», Тузлівський – «Ленинская правда», Ренійський – «Сталинский путь», Болградський – «Ленинский путь», Лиманський – «Красный лиман», Волонтирівський – «Советская правда», Ново-Іванівський – «Заря». При цьому щоразу окремо зазначалося, що кожна з них – «на русском языке». Не знайшлося жодного району Аккерманської області, де б «радянизатори» потурбувалися про потреби україномовного населення.

Звичайно, можна знайти виправдання, що видання офіціозу в умовах радянського режиму було завданням невідкладним. Крім того, труднощі перекладу могли обернутися великими неприємностями для перекладачів. Тим не менше, київські чи, приміром, львівські радянські чиновники цілком знаходили вихід з такого роду труднощів.

Висновки: В Українському Подунав'ї, де етнічні українці склали лише релятивну більшість населення (менше **40 %**), умови для прискореної русифікації були загалом набагато сприятливішими, ніж в інших західних областях УРСР, де частка українського сегменту доходила до **80 %** населення. Проте демографічна ситуація внаслідок депортацій румунського, німецького та польського населення, а також прибуття в регіон переселенців з Центральних та Західних областей динамічно змінювалася на користь українців. За дійсно виваженої національної політики цей фактор мав би враховуватися радянськими властями та служити обґрунтуванням українізації Аккерманської (Ізмаїльської) області. Натомість практично відразу почалася інтенсивна русифікація.

Література

1. *Лебедець О.М., Тичина А.К.* Українське Подунав'я: минуле та сучасне. – Одеса: Астропринт, **2002**. – **208** с.
2. Історія міст і сіл Української РСР. Одеська область. – К.: АН УРСР, **1969**. – **909** с.
3. Державний архів Одеської області (ДАОО), Ф. Р-455, оп. 1, ед. хр. **107**. Измаїльський обласний суд // Справа № **5** по обвинуваченню Песва Івана Івановича. Розпочато **21/V 1946** р. Закінчено **19/II 1953** р.
4. ДАОО, Ф. Р-455, оп. 1. Архівний номер **176** // Справа № **55** по обвинуваченню Івченко (так в справі. – Є. Ш.) В.Г. по ст. **56–24** УК УСССР. Розпочато **3** августа **1946** р. Закінчено **11** марта **1947** р. На **98** аркушах.
5. ДАОО, Ф. Р-455, оп. 1, ед. хр. **71**. Измаїльський обласний суд // Справа № **9** по обвинуваченню Кобзарєва и др. по ст. **16–139** и **97** УК УСССР. Справу розпочато **21/X – 44** г. Закінчено **19/IV – 45** г.
6. Відповідь Наркомату закордонних справ СРСР на застереження німецької урядової делегації щодо евакуації осіб німецької національності з території Бессарабії і Північної Буковини, затверджена Політбюро ЦК ВКП (б). **7** серпня **1940** р. // Баран В. К., Токарський В.В. Україна: західні землі: **1939–1941** рр. – Львів.: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, **2009**. – **448** с., с. **391** (з посил. на: Російський ГАСПИ, Ф. **17**, оп. **162**, д. **28**, л. **111**).
7. Постановление Аккерманского облисполкома и бюро обкома КП(б)У об использовании земли, имущества и скота, оставленного эвакуируемым немецким населением. **3** декабря **1940** г. // Советский Придунайский край (**1940–1945**): документы и материалы / сост.: А.Д. Бачинский, А.П. Белобородова, И.В. Гречуха и др.]. – Одесса: Маяк, **1968**. – **408** с., сс. **72–75**, з посиланням на: ДАОО, Ф. **4980**, оп. **1**, спр. **3**, а. **60–62**.

8. ДАОО, Ф. Р-470, оп. 1, спр. 76, а. 157–158 // Постановление Измаильского облисполкома и бюро обкома КП(б)У от 8 апреля 1946 г. «О сохранении оставленных эвакуированными польскими гражданами бросовых домов усадеб и хозяйственных построек в районах области».
9. Из протокола заседания бюро Аккерманского обкома КП(б)У об организации районных газет. 3 октября 1940 г. // Советский Придунайский край (1940–1945): документы и материалы / сост.: А.Д. Бачинский, А.П. Белобородова, И.В. Гречуха и др.]. – Одесса: Маяк, 1968. – 408 с., С. 51–54, з посиланням на: ДАОО, Ф. 4980, оп. 1, спр. 2, аа. 63–66.

М.Ф. ПОЛІКОВСЬКИЙ

УКРАЇНСЬКА ПОВСТАНСЬКА АРМІЯ: З ПРАКТИКИ РОЗВ'ЯЗАННЯ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ ПИТАНЬ

Українська влада, точніше сучасна політична еліта, має великий борг перед нацією – повне, беззастережне і остаточне визнання на загальнодержавному рівні національно-визвольної боротьби українських патріотів за Українську самостійну соборну державу (УССД). У повній мірі це стосується героїчної боротьби національних підпільних формацій – Організації українських націоналістів (ОУН) (рік заснування 1929 р. і Української повстанської армії (УПА) (рік заснування 1942 р.). Правда, вітчизняна «псевдоеліта» має ще пройти (і надалі проходити) через обов'язкову люстрацію, постійно перебувати під пильним громадським контролем, з подальшим перетворенням у справжню національну еліту, яка б рішуче і професійно відстоювала у всіх напрямках національні інтереси українського народу.

Своєрідним підсумком тривалих національно - визвольних змагань стало прийняття Верховною Радою 24 серпня 1991 р. Акту проголошення незалежності України. Проте боротьба за українську Україну, сучасну національну державу все ще триває.

Зрозуміло, для визнання заслуг у здобутті незалежності нації і держави сотень тисяч організованих борців за волю України потрібна передусім політична воля вищого керівництва держави – Президента України, Верховної Ради України. Однак, за більш як 20 років існування новітньої Української держави керманічі не переймалися і не переймаються вирішенням цього питання, не спромоглися, виключно з кон'юктурних політичних міркувань, адекватно оцінити цілком очевидні, науково обґрунтовані історико-правові факти і добитися визнання України воюючою стороною у Другій світовій війні, об'єднати розшарпане,

перехідне, пострадянське суспільство навколо національних цінностей, національної ідеї. Як наслідок відсутності чіткої державницької позиції у цьому стратегічно важливому питанні фактично учасниками війни (ветеранами, комбатантами) колишні борці визнані тільки місцевою (регіональною) владою лише у західних областях.

Вочевидь, без суспільного примирення за прикладом інших європейських країн (Польщі, Іспанії), без успішного подолання цього неодмінного історичного етапу національної консолідації і солідарності повноцінна європейська інтеграція є доволі проблематичною. На жаль, окремі політики, чиновники з партії влади у своїх корпоративних, особистих інтересах продовжують робити ставку на роз'єднання українців за різними ознаками (ідеологічною, релігійною, мовною та ін.), користуючись брудними політтехнологіями, за принципом «поділяй і володарюй!».

Війна, як відомо, триватиме доти, допоки не буде з почестями поховано останнього вояка (повстанця), в офіційний, правовий спосіб, не засуджено врешті решт імперську, радянську, сталінську антиукраїнську, геноцидну політику, не підведено ризику під радянським тоталітарним минулим, що призводить, завдячуючи страусиній позиції як центральної, так й місцевої влади, до відкриття сучасними комуністами нових пам'ятників кривавим тиранам – Й. Сталіну (м. Запоріжжя, 2011 р.) і В. Леніну (м. Червоноармійськ, Донецької обл., 23.04.2012 р.).

Отже, свідоме ігнорування, відкладення, гальмування вирішення цих важливих, актуальних націєтворчих, державотворчих питань суттєво уповільнює самоідентифікацію українців, рух країни до об'єднаної демократичної Європи, до високих правових стандартів в усіх сферах суспільного життя.

З огляду на вище викладені аргументи, кожна наукова розвідка, в тому числі й історико – правова, присвячена національно – визвольним змаганням українців, зокрема під проводом ОУН і УПА, є надзвичайно актуальною.

Дуже цікавою і оригінальною довідковою працею з точки зору повноцінного розкриття заявленої теми виступу є «УПА в світлі документів з боротьби за УССД» [1], в якій хронологічно подано важливу інформацію, надіслану Закордонному прововоді ОУН про усі відомі акції, бої і рейди УПА, що відбулися упродовж восьми років, спочатку під німецькою, відтак радянською і польською окупаціями. Матеріали до цієї збірки авторами було взято з крайових звітів «воюючої України», що були передані свого часу за кордон підпільними каналами «живого зв'язку» і зберігаються в архіві Проводу Закордонних частин (ЗЧ) ОУН, і з тих

підпільних крайових друкованих видань, що їх переважно перевидано за кордоном.

Події **1943-1945** рр. майже повністю висвітлені на основі ще неопрілюднених на момент виходу згаданої збірки (**1960** р.) крайових звітів. Факти **1946** р. і першої половини **1947** р. опрацьовано на основі архівних матеріалів, з урахуванням численних публікацій і передруків крайових матеріалів, що побачили світ вже за кордоном. Документи другої половини **1947, 1948** р. і першої половини **1949** р. були передруковані з видань «Бюро Інформації УГВР» (Української Головної Визвольної Ради – з **1944** р. своєрідного парламенту «повсталі України»), з журналу «До Зброї», з деякими незначними додатками, взятими із деяких інших крайових матеріалів і публікацій. Фактаж шістьох останніх місяців **1949** р. і **1950** р. подано авторами передусім на основі неопублікованих цінних крайових матеріалів, що зберігаються в архіві Проводу ЗЧ ОУН [1, с.3].

Аналіз багатьох джерел з історії ОУН і УПА свідчить про те, що повстанці, без жодної допомоги ззовні, спираючись лише на підтримку українського народу, успішно протистояли німецьким, більшовицьким і польським загарбникам. Так, лише за жовтень – листопад **1943** р. підрозділи УПА брали участь у **47** боях з німцями [2, с.9].

Відомо, що учасниками визвольного руху були українці зі всіх українських земель. Так, наприклад, керівником Осередньо – східних українських земель і Проводу ОУН був Дмитро Мирон, а після його загибелі – киянин Пантелеймон Сак – Могила. Керівником підпілля ОУН Південно-східних українських земель був Василь Кук – Леміш (згодом – останній командувач УПА, член та Голова Проводу ОУН, генерал – хорунжий, помер **9** вересня **2007** р. у Києві) [3, с.54].

УПА була організована за принципом добровільності. До її лав міг зголоситися кожний свідомий громадянин України, без огляду на національність, котрий визнавав необхідність збройної боротьби з ворогами української державності та хотів брати активну участь в ній. Від добровольців вимагалось приносити власну зброю і боеприпаси, бо ресурси підпілля були обмежені і потребували постійного поповнення [2, с.60].

УПА з моменту створення розвивалася як позапартійна всеукраїнська військова підпільна (партизанська) організація, з елементами регулярної армії. У численних відозвах та листівках викладалась її революційно – бойова програма: «УПА бореться за Самостійну Соборну Українську Державу, а в спілці з іншими поневоленими народами за самостійні національні держави народів на їх власних землях. Ми визнаємо право кожного народу – поляків, росіян, чехів та інших – на його власну державу, на його власній землі. Ми боремося лише проти імперіалістів і їхніх

наймитів. УПА б'є і буде бити всіх тих, хто хоче так чи інакше поневолювати Україну». (З листівки до українців Холмщини і Підляшшя – етнічних українських земель) [2, с.60].

Важливо наголосити, що ряди УПА активно поповнялись й представниками поневолених більшовиками народів СРСР. Під гаслами «Воля народам і людині», «Хай живуть самостійні держави всіх поневолених народів», «Смерть катам народів – Гітлерові і Сталінові» було видруковано в підпільних друкарнях заклики до всіх народів, поневолених двома імперіалістичними хижаками, щоби вони організувалися і розпочали боротьбу за свою незалежність і соціальні права. На пропагандистські заклики українського підпілля відгукнулися представники різних поневолених народів СРСР, що перебували на той час на українських теренах, наприклад, в складі зорганізованих гітлерівцями з колишніх радянських військовополонених допоміжних військових відділів. (З огляду на величезні втрати на фронті, німці намагалися їх компенсувати).

Деякі такі відділи гітлерівці використовували як каральні – проти червоних (радянських) партизанів, при стягненні із селян харчових контингентів, при ловлі людей на каторжну працю до Німеччини. Німці спробували застосувати ці підрозділи й проти українських повстанців, однак останні зав'язали з ними контакти і отримували цінну інформацію про заплановані каральні акції. Нерідко названі відділи переходили зі зброєю на бік повстанців, як це сталося, зокрема в Оличі на Луччині, в Мізочі Здолбунівського району, в Острозі. Причому найбільший вплив таких бійців до підпілля УПА було зафіксовано у воєнних округах: Рівне, Здолбунів, Крем'янець, Дубно.

Влітку **1943** р. в лавах повстанців нараховувалося дуже багато неукраїнців, тому командування УПА Волині згідно загальної політичної лінії вищого керівництва ОУН і УПА почало формувати окремі національні відділи – азербайджанців, грузинів, татарів, узбеків. Ці загони мали власних командирів, свої національні прапори і однорідний національний склад. У воєнних діях проти німців і проти більшовиків новостворені загони билися завзято і навіть героїчно [2, с.66].

Деякі невеликі національні групи – білоруси, росіяни, чехи, литовці та ін. – не мали своїх самостійних відділів, однак мужньо боролися в спільних рядах повстанців. Євреї в основному працювали у санітарній службі.

Згодом активісти національних відділів підтримали ініціативу Командування УПА та приступили до політико – програмного оформлення союзної визвольної боротьби поневолених народів. В результаті праці спеціальної створеної комісії відбулась Перша

конференція поневолених народів **21-22** листопада **1943** р. в лісі, біля Житомира. У роботі конференції взяло участь **39** обраних делегатів – членів УПА, представників **13** народів, а саме: азербайджанського – **4**, башкирського – **1**, білоруського – **2**, вірменського – **4**, грузинського – **6**, кабардинського – **1**, казахського – **1**, осетинського – **2**, татарського – **1**, узбекського – **5**, українського – **5**, черкеського – **1**, чувашського – **1**. Крім того, були присутні **10** почесних гостей різних національностей. За підсумками роботи конференції були прийняті «Постанови Першої конференції поневолених народів Східної Європи й Азії і заклик «До поневолених народів» [2, с.95-96].

У тривалій збройній безкомпромісній боротьбі з ворогами незалежної України УПА, яка постала з ініціативи ОУН, продемонструвала повагу до національної гідності кожного народу, визнаючи природне право на його самовизначення, тобто створення власної національної демократичної держави на своїх етнічних землях [4, с.5]. Повстанці і підпільники в тяжких умовах боротьби ніколи не вдавалися до розпалювання міжнаціональної ворожнечі, на відміну від підлих, провокативних методів нацистського гестапо (таємної поліції) і сталінських НКВД (Народного комісаріату внутрішніх справ) і НКДБ (Наркомату державної безпеки). Український рух опору є безпрецедентним за своїми масштабами, глибиною і тривалістю. Недарма він становив реальну загрозу для існування сталінського режиму.

Вклад учасників українського визвольного руху опору на чолі з ОУН і УПА у постання новітньої Української держави **24** серпня **1991** р. є вирішальним, безцінним і беззаперечним. Цього року Україна святкуватиме **70**-річчя виникнення збройної сили незнищеного народу – зародку сучасної регулярної національної армії.

Література

1. Українська Повстанська Армія. Бойові дії УПА за **1943 – 1950** рр. Частина друга. Бібліотека українського підпільника. Ч.7. Видання Закордонних частин Організації Українських Націоналістів, **1960**. – **440** с.
2. *Лебідь М.* УПА. Українська Повстанська Армія. Її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу. **1** частина. Німецька окупація України: Репринтне видання / М.Лебідь. – Дрогобич: «Відродження», **1993**. – **208** с., іл.
3. *Кук В.* Maidan.org.ua. УПА в запитаннях і відповідях Головного Командира: Науково – популярне видання / В. Кук. – Львів: Галицька видавнича спілка, **2007**. – **80** с., іл.

4. *Галамай С.П.* Боротьба за визволення України. 1929 – 1989: Репринт. вид. С.П.Галамай / – Львів: Каменяр, 1993. – 343 с., іл.
5. *Сватко Я.* Життя на грані двох світів. Видання перше / Я. Сватко. – Львів: Галицька видавнича спілка. – 2006. – 48 с., іл.

М.І. СКАКУН

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ УСРР 1920-х рр.

Початки політико-правового оформлення ставлення радянської влади (державності) в Україні до проблеми української освіти (насамперед в сенсі використання і розширення сфери застосування української мови) сягає часу початку третього пришествя більшовиків в Україну. У листопаді 1919 р. компартійне керівництво ухвалило документ «Про радянську владу на Україні». Затверджений як резолюція VIII Всеросійської партконференції, він містив пункт, який вважають висхідним у процесі українізації радянського типу: «Члени РКП на території України повинні на ділі провадити право трудящих мас учитися й розмовляти в усіх радянських установах рідною мовою [7, с.35].

У травні 1920 р. між наркомосами України і Росії було укладено договір про єдину освітню політику, що стосувалася як середньої, так і вищої школи. Вважаємо, що одним з наслідків такої угоди став перегляд навчальних планів і програм вузів, що розпочався влітку 1920 р. Інструкцією Наркомосу щодо питань життєдіяльності вищої школи, де вказувалось на необхідність запровадження нових дисциплін, методів навчання, наголошувалось на поєднанні лекційної системи з груповими заняттями, встановлювалась триместрова система навчання [2]. Того самого року було створено керівний орган у питаннях професійної і спеціальної освіти – Укрголовпрофос (Український головний комітет професійної і спеціальної освіти). Втілюючи в життя ідею вузькопрофесійної спеціалізації вузівських факультетів на основі критики системи підготовки спеціалістів історико-філологічними та фізико-математичними факультетами університетів, яка ніби-то не давала конкретних професійних навиків, Укрголовпрофос поставив питання «про ліквідацію університетів та реорганізацію спеціальних вищих навчальних закладів». Наслідком цього та результатом рішення наради «Про реформу вищої школи» (1920) стала ліквідація Наркомосом України навесні-влітку 1920 р. університетів у Києві, Харкові, Одесі та Катеринославі. Наказ Наркомосу від 2 червня 1920 р. декларував припинення діяльності правлінь університетів. Самостійні юридичні

інститути разом з медичними і тимчасовими вищими педагогічними курсами, створені на базі історико-філологічних і фізико-математичних факультетів, стали прямими спадкоємцями ліквідованих університетів. Зазначені заходи стали відображенням концепцій професіоналізму та практицизму, які на той час набули значного поширення [1].

Певним етапом на шляху вироблення політико-правових засад радянської освітньої політики в УСРР став V Всеукраїнський з'їзд Рад (25 лютого - 3 березня 1921 р.). Він розглядав справу освіти й виховання трудящих як одне з першочергових завдань радянського будівництва. Було розроблено основні положення про народну освіту, які згодом було законодавчо оформлено в «Кодексі законів про народну освіту УСРР» (жовтень 1922 р.), який, на думку І.Усенка, не мав аналогів в інших радянських республіках, і був першим і тривалий час єдиним кодифікаційним актом у царині освіти, прикладом для наступних кодифікаційних робіт [10, с. 132]. Кодекс проголошував освіту і виховання підростаючого покоління, всіх трудящих одним з основних завдань держави і розглядав органи освіти, наукові і культурно-просвітні заклади як знаряддя диктатури пролетаріату.

Важливу роль у розгортанні культурного будівництва і, зокрема, у визначення політико-правових засад радянської освітньої політики відіграла VII конференція КП(б)У (Харків, 6-10 квітня 1923 р.). Конференція констатувала, що успішне розв'язання завдань культурного будівництва було можливе тільки за умов братерського співробітництва і взаємозбагачення різних за національною формою, але єдиних за класовим змістом, інтернаціоналістських за характером культур радянських народів [3, с.83], тим самим політично обґрунтувала курс республіканського партійного керівництва на українізацію.

Сучасною вітчизняною історіографією радянська українізація 1920-х рр. розглядається як частина масштабних змін у національно-культурній сфері, котра в межах всього більшовицького політичного простору дістала назву політики коренізації. В рамках зазначеної політики, яку як офіційну лінію партії у квітні 1923 р. затвердив XII з'їзд РКП (б), наголошувалося на необхідності використовувати в органах державної влади національних республік рідну мову, сприяти розвитку національної культури, висувати представників корінного населення у партійний і державний апарат [9, с. 665].

Спробою кодифікації усього пов'язаного із українізацією законодавства, стало прийняття ВУЦВК та РНК УСРР постанови «Про забезпечення рівноправності мов та про сприяння розвитку української культури» (6 липня 1927 р.). Нею затверджувалося положення, в якому

окремі питання здійснення процесу українізації були уточнені й удосконалені на підставі накопиченого досвіду й практики роботи.

Структурно постанова складалась з шести розділів. В першому («Засади»), закріплювалася норма про рівноправність мов усіх національностей, що населяли територію УСРР. Встановлювалося, що кожний громадянин будь-якої національності має право у зносинах з державними органами, на всіляких публічних виступах, а також у всьому громадському житті вільно користуватися своєю рідною мовою. Державні органи мали за бажанням кожного громадянина свої зносини з ним здійснювати його рідною мовою. У зв'язку з тим, що переважна більшість населення в республіці розмовляла українською мовою, остання була обрана мовою офіційних зносин. Другий розділ («Про мову, вживану в державному житті УСРР») стосувався: мови законів, урядових та відомчих постанов і наказів (декрети, постанови та накази ВУЦВК, РНК, центральних відомств та установ УСРР, місцевих органів влади, що призначені для загального відома, належить публікувати обов'язково українською і, крім того, російською мовами); мова державного герба, державних печаток, штампів, вивісок, плакатів, оголошень, різних емблем тощо (належало подавати українською мовою, при цьому в національно-територіальних адміністративних одиницях допускалося вживання паралельного тексту мовою відповідної національної меншини); мова актів публічно-правового характеру та різних словесних визначень, оголошуваних до загального відома (відомчі розпорядження, бюлетені, збірники наказів, журнали, а також окремі об'їзники (циркуляри), інструкції й т. ін., призначені для місцевих органів влади, мали друкуватися українською мовою, при цьому для обслуговування національно-територіальних адміністративних одиниць вони видавалися мовами відповідних національних меншин в УСРР; мова діловодства і зносин державних органів та організацій (внутрішнє діловодство та рахівництво, в т.ч. в організаціях загальносоюзного значення мало провадитися в зносинах з українським населенням та центральними й місцевими державними організаціями українською мовою); мова діловодства та справ у судових установах (також українська). Третій розділ («Про мову в шкільних закладах та наукових установах») закріплював положення про те, що мережу освітніх установ належало будувати так, щоб населення кожної національності мало можливість здобувати освіту рідною мовою. При цьому встановлювалося, що українську мову та українознавство в усіх школах і дитячих будинках національних меншин і російську мову в усіх школах і дитячих будинках не з російським населенням належало викладати як обов'язкову дисципліну відповідно до встановленого навчального плану. Вищі навчальні заклади, за винятком призначених

виключно для обслуговування потреб національних меншин, проводять свою роботу українською мовою, при цьому до остаточного переведення їх на українську мову остання викладається як обов'язкова дисципліна. Четвертий, п'ятий та шостий розділи регулювали питання вживання мов у національно-територіальних одиницях, а також забезпечення рівноправності мов національних меншин, не відокремлених в національно-територіальні одиниці, й рівноправності мов в Автономній Молдавській Соціалістичній Радянській Республіці (АМСРР). Основним стрижнем цих розділів було положення про те, що державні організації забезпечують можливість кожному громадянину звертатися до них і одержувати відповіді рідною для нього мовою. У цьому розділі йшлося про спеціальні органи та заходи, які мали ними вживатися щодо забезпечення рівноправності мов у республіці. Останній, восьмий розділ встановлював кримінальну відповідальність за порушення правил цього положення [9, с. 668-669].

Результати українізації були вагомими. Питома вага українців серед службовців державного апарату в 1923-1927 рр. зросла з 35 до 54%. На українську мову перейшло понад чверть інститутів та більше половини технікумів. Більша частина книжок, журналів, газет стали видаватися українською мовою [4, с. 104]. У навчальних закладах збільшувався відсоток учнів-українців, викладачі переходили на українську мову у педагогічній роботі, видавалася учбова та методична література українською мовою. На початку 30-х рр. середня спеціальна школа була значною мірою українізована. Зросла численність фахівців – представників корінної національності [6, с.13]. Наприкінці 20-х рр. понад дві третини учнів та студентів становили українці, вівчі зросла чисельність німців та поляків. Це зростання відбувалося внаслідок скорочення чисельності росіян та євреїв [7, с.21].

Розширенню соціальної основи радянської влади сприяв декрет РНК УСРР від 27 липня 1923 р. «Про заходи у справі українізації шкільно-виховних та культурно-освітніх установ», який зобов'язав НКО (Народний комісаріат освіти) забезпечити представників усіх народів, що проживали у республіці, можливостями отримати освіту у власних навчальних закладах, а також збільшити відсоток прийому до вузів. Протягом 1920-х рр. в інститутах українці тримали перші позиції серед представників інших національностей – 45,7 % – і їхня питома вага зростала. Друге місце посідали євреї (30 %). Питома вага росіян у 1920-ті рр. становила пересічно 20 %. Їхня частка також зменшувалася, що пояснюють політикою «коренізації» [5, с.15].

Таким чином, упродовж 1920-х рр. політико-правові засади освітньої політики УСРР в основному розвивалися у рамках політики коренізації

(українізації). У процесі її втілення в життя сформувалася цілісна система нормативно-правових актів, яка гарантувала право громадян республіки різних національностей здобувати освіту рідною мовою та забезпечила можливість функціонування спеціальних культурно-просвітницьких закладів тощо.

Література

1. Історія вищої освіти в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://psi-help.com/lekc-z-pedagogchno-psixolog/339-storya-vishho-osviti-v-ukranprodovzhennya.html>
2. Історія вищої жіночої освіти в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.npu.edu.ua!/e-book/book/html/D/ispu_kiovst_Ist.vuschoi%20zinoch.osvitu%20v%20Ykraini/10.html
3. Історія Української РСР: у Восьми томах, десяти книгах. - Т.6: Українська РСР у період побудови і зміцнення соціалістичного суспільства (1921-1941) / [А.Г. Шевелєв, П.П. Гудзенко]; за заг. ред. А.Г. Шевелєва. – К.: Наук. думка, 1977. – 542 с.
4. *Кульчицький С.В.* Україна між двома війнами (1921-1939 рр.) / С.В. Кульчицький; [Національна академія наук України, Інститут історії України НАН України]. – К.: «Альтернативи», 1999. – 336 с.
5. *Лаврут О.О.* Студенство радянської України в 20-ті роки ХХ ст. / О.О. Лаврут // Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01. - Донецьк, 2004. – 19 с.
6. *Лисенко М.С.* Становлення середньої спеціальної освіти в Україні (1922-1930 рр.) / М.С. Лисенко // Автореф. ... канд. іст. наук: 07.00.01. – Х., 2000. – 20 с.
7. *Липинський В.В.* Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-ті роки / В.В. Липинський // Автореф. дис. д-ра іст. наук: 07.00.01. – Х., 2001. – 39 с.
8. Мовні питання в Україні. 1917-2000: Документи і матеріали / Укладач Ю.Ф.Прадід. – Сімферополь: Доля, 2003. – 288 с.
9. *Терлюк І.Я.* Історія держави і права України. Навчальний посібник / І.Я. Терлюк. – К.: Атіка, 2011. - 944 с.
10. *Усенко І.* Кодекс законів про народну освіту УСРР / І.Б. Усенко // Юридична енциклопедія: В 6-ти т. – Т.3. / Редкол.: Ю.С.Шемпученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 2001. – 792 с.

ЩОДО ПИТАННЯ ПРАВА НА САМОВИЗНАЧЕННЯ НАЦІЙ НА ЕТАПІ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА В УСРР

Питання права нації на самовизначення завжди залишається нагальним і актуальним серед політикуму з огляду на прагнення кожного народу до відстоювання своїх національних прав і свобод. Водночас, серед науковців, які тією чи іншою мірою причетні до вивчення вказаної проблематики це питання набуває особливо значення. Так, на думку П. Б. Струве російська революція 1917 року виявилась національним банкрутством і світовою ганьбою. Її катастрофічні наслідки були такими і для російської держави, і для більшості народів, які належали до неї [1, с. 235]. При цьому, згідно твердження І. О. Ільїна, Росія як національно-політичне явище, була створена сильною державною владою, на противагу комуністично-тоталітарній диктатурі, котра представляла собою не сильну владу, а насильницько-свавільне нехтування свободи та життя [2, с. 404]. Водночас В. В. Лазарев констатував, що держава на думку І. О. Ільїна є правовим союзом, котрому надана правова влада для того, щоб підтримувати право й служити праву [3, с. 164]. Поняття права І. О. Ільїн категорично протиставляв поняттю сили [4, с. 24, 25].

На перших порах більшовики розглядали право як буржуазний пережиток, хоча згодом вони, все ж, скористалися ним, але переважно використовували його в якості механізму утримання влади. У такому контексті більшовики розглядали й право нації на самовизначення.

У радянській історіографії питання права нації на самовизначення прийнято було вважати, що визначальний принцип правового суверенітету радянської держави полягає в згуртуванні соціалістичних націй і формуванні на їх основі єдиного радянського народу [5, с. 24, 25]. Слід підкреслити, що питання права нації на самовизначення знаходилося в центрі уваги марксистських дослідників. Зокрема, закладаючи основи нового російського імперського центру, В. І. Ленін прагнув видозмінити його відповідно до своїх поглядів і переконань. Так, оцінюючи український національний рух як буржуазно-демократичний, В. І. Ленін ототожнював його з іншими національними рухами [6, с. 61, 62]. Будучи космополітом, ворожим будь-якому націоналізмові, він, у той же час із ситуаційно-тактичних міркувань, не раз вступав у суперечку з більшістю своєї партії, не поділяючи його тенденції ставити залежність успіху революції від національного питання. В. Ленін, серед іншого стверджував, що ті, хто відкидав право народів на самовизначення (як правило – послідовники Р. Люксембург, на чолі з Г. П'ятаковим і М. Бухаріним)

ігнорували саме поняття демократії, а також – використання демократичних прав там, де це призвело б до розпаду імперії. Крім того, він боровся за те, аби включити до тексту нової конституції радянської держави право республік на відокремлення від СРСР. На жаль, після смерті Леніна перевагу здобули ідеї та принципи тих його однопартійців, які перетворили чимало конституційних норм, що стосувалися національностей, на чисту формальність [7, с. 160, 161]. Насамперед це стосувалося Й. Сталіна, який, загалом, не сприймаючи обережної тактики В. Леніна, спрямованої на поступову радянізацію сусідніх націй, діяв більш грубо й прямолінійно.

Відмітимо, що для проголошення Україною автономії й навіть повної незалежності у Центральній Раді були всі юридичні підстави, джерела котрих, як ми знаємо, витікали саме з Петрограду.

2 листопада 1917 року з'явилась «Декларація прав народів Росії» – конституційний акт підписаний В. Леніним і Й. Сталіним. Він втілював головні риси програми більшовицької партії з національного питання та підкреслював наступне: **1)** рівність і суверенність народів Росії; **2)** право народів на вільне самоврядування аж до повного відокремлення у утворення самостійної держави; **3)** скасування всіх і всіляких національних і національно-релігійних привілеїв і обмежень; **4)** вільний розвиток національних меншин і етнічних груп, що населяють територію Росії [8, с. 355]. Слід додати, що Ленін ще до появи «Декларації ...» неодноразово підкреслював право України на самовизначення. Однак лідери Центральної Ради, а пізніше – Директорії не змогли цим скористатись. Також цілком очевидно, що вони й не надто прагнули до незалежності.

Й. Сталін ще в часи, коли слідом за харківським українським радянським урядом і УНР була створена Донецько-Криворізька «советська» республіка для боротьби з Центральною Радою, цинічно за-являв представникам українських більшовиків, що надалі існування такої республіки не потрібне. А ставши генеральним секретар ЦК РКП(б) Сталін висунув проект «автономізації» республік, котрі мали б увійти до складу Російської Федерації. Його обурювало прагнення комуністів національних республік до незалежності. Ленін, у свою чергу, заперечивши автономістський проект, висунув свій проект федерації радянських республік. При цьому, назва «федерація» була потрібна, на його думку, лише для форми, аби не давати поживи «незалежникам», а над їхньою так званою «незалежною» владою будувати «ще новий поверх» влади – так звану «федерацію рівноправних республік», котра й поглине їхню позірну незалежність новим «поверхом» влади московського центру. Це був унікальний за своєю подвійною моральністю план, план нового

об'єднання радянських республік, що мав покінчити з ідеями «незалежності» в національних радянських республіках [9, с. 27, 28].

Українські націонал-комуністи, як також інтелігенція, були надто залежними від пануючої більшовицької ідеології, щоб протистояти централізаторсько-узурпаторським тенденціям. В умовах формування тоталітарної системи, диктатури одного класу – пролетаріату інтелігенція вперше в історії стає об'єктом цілеспрямованої соціальної політики держави, що базувалася на вузькокласовому підході й насильстві.

У зв'язку з цим, в країні активізувалися переслідування наукової та літературної інтелігенції. Вона, як особливо близька до ідеологічної сфери, опинилася в центрі уваги ДПУ.

У органах КП(б)У створювалися «трійки», які були пов'язані певною мірою з українською інтелігенцією, інформуючи партійний апарат про її настрої. Підкреслювалася необхідність висувати на державну, господарську й культурну роботу більш активних і близьких до радлади представників української інтелігенції. Водночас оголошувалася боротьба з різними буржуазними течіями. Лунали заклики до зміцнення керівництва партії на ідеологічному фронті. До лексики партійних діячів увійшли такі словосполучення, як «прихвостень буржуазної ідеології», «злісний ворог марксизму», «ідеологічний ворог» тощо. Причому таврувалися різні ідеології – «шовіністична», «куркульська», «націоналістична хуторянська», «буржуазна» тощо.

В Україні класовий підхід до «старої» інтелігенції доповнювався ще й боротьбою проти прагнення до національного самовизначення, що кваліфікувалось як «український націоналізм», «шовінізм», «український фашизм» і т. ін. Абсолютизація класового підходу до всіх процесів життя максимально вихлостила ідеологію та культуру, породила зневажливе ставлення до інтелігенції, звела її до ролі прошарку [10, с. 14]. Науково-технічні товариства та організації мали сповідувати ідеї соціалізму та лояльність до сталінізму. Ентузіазм, породжений комуністичними ідеями трансформувалася в нетерпимість, підозріливість, плазування перед сталінською репресивною машиною. Поступово втрачалися такі риси інтелігенції, як незалежність думки, співчутливість, честь, гідність [11, с. 149]. Усіх незгодних із державною політикою та більшовицької ідеологією система прагнула зламати й тим чи іншим способом знешкодити.

Відповідно до постанови Пленуму ЦК КП(б)У від 6 лютого, затвердженої й доповненої Пленумом від 17 жовтня 1922 року, перед Українською пролетарською державою ставилось завдання: створюючи українську соціалістичну державність, українську школу, зрівнюючи в правах українську мову з російською, мову українського селянства з мовою українського пролетаріату, – перешкодити українській контрреволюції

використати національну українську соціалістичну державність і народну українську школу для своїх класових цілей, зокрема мова йшла про наступне:

а) повну абсолютну рівноправність української та російської мов, рішучу боротьбу проти всілякої штучної українізації й русифікації та водночас усунення тих перешкод, які стримували б природний розвиток української культури або котрі відрізували б українському селянству доступ до ознайомлення з російською культурою. Боротьбу проти всілякого прагнення зробити з української мови засіб відособлення й протиставлення українських робітників і селян – російським. Вживання тієї чи іншої мови є воля кожного, і держава не повинна ділити свої установи на такі, в яких вплив був би за російською мовою, і на такі, в яких вплив був би за українською мовою;

б) необхідно заборонити офіційним установам і особам

відмовлятися від розгляду тих чи інших документів або матеріалів на тій лише підставі, що вони написані російською або українською мовами;

в) у школах з викладанням російською мовою необхідне запровадження обов'язкового вивчення української мови, а в школах з українською мовою російська мова повинна бути обов'язковим предметом вивчення;

г) мова викладання в школах повинна вводитись згідно з організованим волевиявленням населення; вираженим у вигляді постанови Пленуму Ради або з'їзду Рад, що повинно бути узаконене особливим декретом. А думка викладацького персоналу при визначенні мови викладання до уваги не повинна братися;

д) з метою сприяння вивчення комуністами української мови вважати необхідним запровадження викладання української мови як обов'язкового предмета в радпартшколах, приділивши їй достатню кількість годин з тим, щоб ті, що закінчують школу, фактично знали її. у тих губерніях, де є для цього умови, визнати бажаним вести викладання в радпартшколах українською мовою.

Стосовно української народної школи заявлялось, що «без неухильного прагнення до радянізації вона неминуче стане цитаделлю українського націоналізму» [12, с. 11-13]. Також ставилось завдання партії в майбутній період перетворити українську народну школу в знаряддя комуністичної освіти серед українського селянства, для чого необхідно:

а) спрямувати діяльність Всевидаву в першу чергу на створення української радянської учбової літератури й до негайного складання коротких загальнодоступних українських підручників популярною мовою, які повинні дати учням трудової школи перші елементарні знання з історії

УСРР та її Конституції. Доручити компетентній особі написати історію України з марксистської точки зору;

б) забезпечити національні меншини підручниками рідною мовою в достатній кількості тощо.

А щодо комуністичного впливу на населення, зазначалося, що в зв'язку з надзвичайно слабкою наявністю українського міського комуністичного елементу партія повинна звернути особливу увагу на формування кадрів комуністів-українців як з росіян, що знають українську мову, так і з українців – з сільської бідноти тощо [12, с. 13, 14].

Загалом, національне питання було одною з найбільш дискусійних проблем в ідеологічній політиці більшовиків. Від самого початку існування більшовизму, В. Ленін був противником федерації, вважав її буржуазним інститутом і визнавав територіально-національну автономію лише в порядку виключення. Згодом Ленін кардинально змінив свою позицію щодо цього питання. Відстоюючи право націй на самовизначення, навіть доповнивши його положенням про самовизначення аж до державного відокремлення, більшовицькі ідеологи підкріпили цей лозунг принципом пролетарського інтернаціоналізму, вважаючи його основоположним у регулюванні національних відносин. Однак, далеко не всі більшовики розділяли погляди В. Леніна на національне питання. Так, на квітневій партійній конференції 1917 року, у співдоповіді Г. П'ятакова право націй на самовизначення було оцінено лише «як просто фраза, без реального змісту» і висунено лозунг «геть кордони» [13, с. 12, 12]. Відтак, навколо даного питання розгорнулася внутріпартійна боротьба. У результаті перемогла позиція Леніна, котрий лицемірно проголошував: «Ми хочемо братського союзу всіх народів. Якщо буде Українська республіка й Російська республіка, між ними буде більше зв'язку, більше довір'я. Якщо українці побачать, що в нас республіка Рад, вони не відділяться, а якщо у нас буде республіка Мілюкова, вони відділяться» [14, с. 169]. У резолюції Квітневої конференції 1917 року стосовно національного питання чітко говорилося про визнання всіма націями, що входили до складу Росії, права на вільне відокремлення та утворення самостійних держав і, разом з тим, лунали заклики не змішувати права на відокремлення з доцільністю відокремлення. Цим більшовики ставили під сумнів саму можливість відокремлення.

До Жовтневого перевороту в більшовиків вже існувала програма з національного питання. Вона, перш за все, будувалася за принципом пролетарського інтернаціоналізму («Пролетарі всіх країн об'єднуйтеся!»). Також були використані дуже привабливі для національних меншин обіцянки на кшталт: права націй на самовизначення аж до відокремлення та ідеї федералізму й союзної держави. Не випадково, що так звані

націонали дали Червоній Армії стільки визначних командирів, що ні білі, ні рожеві (меншовики й есери), ні зелені, ні чорні (анархісти) їх не мали. І в цьому була одна з причин перемоги більшовиків і в Жовтневій революції, і в громадянській війні **[13, с. 29, 30]**. Одночасно це була значна ідеологічна перемога більшовиків, котра, однак, ґрунтувалася на популізмі та демагогії.

При формуванні національної політики Леніна, його ідеологія загалом поєднувала доктрину й пропаганду (національні республіки юридично були самостійними, єдина централізована влада здійснювалася через монолітну партійну систему й об'єднання ключових державних служб. Досить було партії втратити контроль за державними органами, і система могла розвалитися. Ленін цінував у такій системі гнучкість, яка звільняла від юридичних зобов'язань і відповідальності, дозволяючи діяти згідно партійної доцільності поза нормами права й моралі. Це була водночас і офіційна доктрина, й ідеологічна концепція.

Розгорнувшись на початку **1920**-х років між прихильниками централізаторської тенденції російського шовінізму (Й. Сталін, Ф. Дзержинський, С. Орджонікідзе та більш поміркованими більшовиками (В. Ленін, М. Бухарін), ця дискусія привела до розгляду національного питання на XII з'їзді РКП (б) у квітні **1923** року. Відтак у резолюції цього з'їзду головною небезпекою було визначено «великодержавний шовінізм», як «...відображення колишнього привілейованого положення великоросів» **[15, с. 53]**. Ця резолюція зумовила початок курсу до «коренізації» національних компартій, зокрема в Україні – до політики «українізації».

Декларація права націй на самовизначення мала певні результати. Так, перші документи радянської влади, котрі регламентували вживання української мови датуються **1919** роком. А постановою Наркомату освіти від **9 березня 1919** року «Про обов'язкове студіювання в школах місцевої мови та історії та географії України» ставилось завдання «активно працювати в бік розвитку української мови та української культури для проведення ідей пролетаріату, інтернаціоналізму та соціалістичного перетворення суспільства» **[16, с. 8]**. А розпочата в Україні вже у **1923** році політика коренізації була спрямована на підготовку, виховання й висування кадрів корінної національності, врахування національних чинників при формуванні державного апарату, організації мережі шкіл, закладів культури, видання газет, журналів та книг мовами корінних національностей. При цьому коренізація використовувалася більшовиками для того, щоб заручитися підтримкою місцевого (корінного) населення з метою розширення й зміцнення своєї соціальної бази та спрямування національного відродження в соціалістичне русло. Нова національна

політика мала також завдання продемонструвати переваги соціалізму українцям у Польщі та в інших країнах.

Існували й інші думки щодо даної проблематики. Зокрема, І. О. Ільїн у своїй роботі «Про сильну владу» вбачав майбутнє національно-державної влади в її конституційному будівництві, в її вольовій енергії та дотриманні прав і свобод, у її політичному мистецтві й особливо в її народних духовних коріннях [17, с. 404]. Саме в такому руслі можливе було б найбільш досконале вирішення питання права націй на самовизначення. Однак, російська більшовицька влада діяла інакше. Під її началом процес державотворення в УСРР мав, загалом, лише формальні ознаки автономності. Насправді ж всі політико-правові процеси в радянській Україні регламентувалися безпосередньо з центру – з Москви.

Започаткована у першій половині 1920-х років політика коренізації (українізації), подібно до політики непу в економічній сфері, була насправді лише своєрідним тимчасовим підготовчим етапом до більш радикального наступу на права усіх без виключення, включно з російською, національностей, що увійшли до складу СРСР. Свою мету більшовицькі лідери вбачали в формуванні унікальної особистості – радянської людини, позбавленої будь-яких національних почуттів, звичаїв, традицій. А результатом цього стала манкуртизація радянських громадян, нищення їх духовності та моральних засад.

Література

1. Струве П. Б. Исторический смысл русской революции и национальные задачи / П. Б. Струве // Из глубины : сборник статей о русской революции [Москва-Петроград : Книгоиздательство «Русская мысль», 1918]. – М. : Изд-во Московского ун-та ; СП «Ост-Вест Корпорейшн», 1990. – С. 235-250.
2. Ильин И. А. О сильной власти / И. А. Ильин. – М. : Русская книга, 1996. – С. 404-409. – (Собр. соч. : в 10 т. – Т. 2. / И. А. Ильин ; сост. и коммент. Ю. Т. Лисицы).
3. Лазарев В. В. Поиск государства (научно-публицистическое эссе / В. В. Лазарев // Ленинградский юридический журнал. – 2010. – № 2. – С. 153-167.
4. Ильин И. А. Понятие права и силы (Опыт методологического анализа) / И. А. Ильин. – М. : Русская книга, 1994. – С. 5-44. – (Собр. соч. : в 10 т. – Т. 4. / И. А. Ильин ; сост. и коммент. Ю. Т. Лисицы).
5. Шевцов В. С. Национальный суверенитет (проблемы теории и методологии) / В. С. Шевцов. – М. : Юрид. лит., 1978. – 232 с.

6. *Гамрецький Ю. М.* До вивчення національно-визвольного руху на Україні в 1917 р. / Ю. М. Гамрецький // Український історичний журнал. – 1990. – № 12. – С. 60-72.
7. *Граціозі А.* Війна і революція в Європі, 1905-1956 рр. / А. Граціозі ; пер. з іт. М. Прокопович. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2005. – 350 с.
8. *Мироненко О.* Право на самовизначення націй у гаслах більшовиків після жовтневої революції 1917 р. // Мала енциклопедія етнодержавства / за ред. Ю. І. Римаренка. – К. : Вид-во Довіра ; Вид-во Генеза, 1996. – С. 355-356.
9. *Іванченко Р. П.* Українська державність в 20-90-х рр. / Р. П. Іванченко. – К. : МІЛП, 2000. – 256 с
10. *Матвєєва А. В.* Становлення Української Академії Наук (1918-1928 рр.) / А. В. Матвєєва // Український історичний журнал. – 2008. – № 6. – С. 4-26.
11. *Касьянов Г. В.* УТОРНІТСО: епізод з історії «політичного виховання» інтелігенції в умовах тоталітаризму / Г. В. Касьянов., А. І. Ткачова // Минуле України : відновлені сторінки ; за ред. І. М. Хворостяного та ін. – К. : Наук. думка, 991. – С. 145-152.
12. Національні процеси в Україні : історія і сучасність. Документи і матеріали : [довідник : у 2 ч. ; упоряд. : І. О. Кресіна, В. Ф. Панібудьласка]. – К. : Вища шк., 1997 – . – Ч. 2. – 704 с.
13. *Гросул В. Я.* Образование СССР (1917-1924) / В. Я. Гросул. – М. : Изд-во ИТРК, 2007. – 216 с.
14. *Ленин В. И.* Избранные сочинения : в 10-ти т. / В. И. Ленин – М. : Политиздат, 1986 – . – Т. 7 : Март-октябрь 1917. – 635 с.
15. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898-1986). – Т. 3 : 1922-1925. – [9-е изд., доп. и испр.] – М. : Политиздат, 1984. – 494 с.
16. *Васильчук Г. М.* Перші кроки правового забезпечення українзації в УРСР (початок 20-х ХХ сторіччя / Г. М. Васильчук // Вісник Запорізького державного університету. Юридичні науки. – 2004. – № 2. – С. 7-10.
17. *Ильин И. А.* О сильной власти / И. А. Ильин. – М. : Русская книга, 1996. – С. 404-409. – (Собр. соч. : в 10 т. – Т. 2. / И. А. Ильин ; кн. 1 ; сост. и коммент. Ю. Т. Лисицы).

СЕКЦІЯ 4 **ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ**

О.А. КРАВЦОВА

МІЖНАЦІОНАЛЬНІ ВІДНОСИНИ У КОНТЕКСТІ ПРАВА ДЕРЖАВ НА САМОДОПОМОГУ (ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА)

У наш час переважна більшість держав населена не одним народом чи нацією, а, навпаки, об'єднує під своїм прапором декілька етносів. Приміром, навіть на території таких карликових держав як Люксембург і Ватикан проживають декілька народностей. Між тим мовні, культурні і релігійні відмінності спричиняють розбіжності між представниками різних етнічних спільнот. Вказані обставини зазвичай породжують міжнаціональні конфлікти, які часто проявляються у формі локальних внутрішньодержавних сутичок, хоча інколи розширюються до повномасштабних бойових дій. Відтак міжнаціональні відносини стали стратегічним питанням будь-якої держави, що вимагає перманентної уваги науковців та цілеспрямованої діяльності держав з метою забезпечення національної злагоди, політичної й соціальної стабільності, гарантій прав людини, національних меншин і націй.

Врешті решт вирішення міжетнічних протиріч та врегулювання міжнаціональних конфліктів є неодмінною умовою національної безпеки кожної сучасної держави. Приміром, у ст. 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. зазначається, що «можливість виникнення конфліктів у сфері міжетнічних і міжконфесійних відносин, радикалізації та проявів екстремізму в діяльності деяких об'єднань національних меншин та релігійних громад» відноситься до внутрішніх загроз національній безпеці держави.

Ігнорування міжнаціональних конфліктів може призвести до втрати частини території суверенної держави, або навіть повної втрати незалежності тією державою, яка недооцінила загрозу таких проблем. Втім у цьому контексті держави вправі з огляду сучасної міжнародно-правової доктрини й практики вдаватися до заходів самодопомоги з міркувань внутрішнього самозбереження. Загалом об'єктами захисту у порядку самодопомоги є життєво важливі інтереси національної безпеки держави передбачені законом. Право держав на самодопомогу санкціонує можливість застосування примусових заходів з метою попередження «невідвортної небезпеки». У випадку врегулювання міжнаціональних

відносин під критерієм «невідвортної небезпеки» розглядаються не лише ситуації, що реально існують (локальні сутички, масові безпорядки, громадянська війна тощо), а також такі специфічні обставини, що в майбутньому можуть призвести до виникнення конфлікту. Як приклад такої ситуації варто навести рішення прийняте більшістю населення Швейцарії щодо заборони будівництва мінаретів ісламських мечетей на території конфедерації, побоюючись надмірної ісламізації суспільства. Міжнародний скандал, що виник на цьому тлі пов'язаний з відсутністю наукової розробки проблематики обов'язків національних меншин по відношенню до титульної нації та державних законів.

Найрадикальнішою формою вираження міжнаціональних конфліктів є реалізація народом свого права на самовизначення у формі сецесії. Історія дає численну кількість прикладів сецесії певної території суверенної держави за рішенням населення чи керівних органів безпосередньо тої території, що відокремилася. Однак, за відсутності правового механізму реалізації сецесії на підставі права на самовизначення створюються прогалини у науковій розробці питань співвідношення принципів територіальної цілісності та принципу рівноправ'я й самовизначення народів та їх нормативного змісту. У зазначеному дискурсі актуальними видаються питання про правомірність застосування постраждалою державою заходів внутрішньої самопомоги, у тому числі збройних, з метою попередження та врегулювання міжнаціональних протиріч та конфліктів.

З огляду на зазначене заслуговує на увагу позиція Генерального секретаря ООН Б. Галі, який відзначив, що принцип самовизначення не може застосовуватися на території будь-якої держави. У випадку, якщо будь-яка меншина в державі буде вимагати права на самовизначення переважатиме принцип територіальної цілісності. На його переконання, якщо кожна етнічна, релігійна чи мовна група буде претендувати на власну державність, то не буде меж дробленню, а загальний мир, безпека та економічне благополуччя стануть ще більш недосяжними. Так, він наголосив, що «на Африканському континенті нараховується **50** держав, а буде **400 - 500**, якщо кожна з них розпадеться на відповідну кількість племен, кланів тощо. У нас багато племен та компактно розташованих етнічних груп, які розмовляють абсолютно несхожими мовами і сповідують різні релігії, втім ми не прагнемо до роздроблення світу, навпаки ми намагаємося об'єднати держави (...) ООН не повинна сприяти створенню мікродержав, якщо лише вони не створюються зі згоди держави члена ООН» [1].

Представники сучасної міжнародно-правової доктрини дотримуються консолідованої позиції, обґрунтовуючи забезпечення

державами принципу рівноправ'я та самовизначення народів шляхом надання різним народам, етнічним групам, національним меншинам достатніх прав в культурній, економічній і політичній сферах. Приміром, дослідник М. Кампельман дійшов висновку, що необхідно відокремлювати право на самовизначення і правом на відокремлення, інакше право на самовизначення спричинить загрозу міжнародному миру й безпеці, або ж сам принцип перетвориться на історичний анахронізм, здатний підірвати можливості демократичного розвитку світового суспільства. Вчений переконаний, що право народів на самовизначення не включає у себе право на відокремлення, оскільки це два самостійних інститути права, які варто розглядати окремо [2].

Особливої уваги заслуговує консультативне рішення Верховного суду Канади, ухвалене у зв'язку із спробою сецесії провінції Квебеку. У справі сецесії Квебеку Суд наголосив, що сецесія як форма принципу рівноправ'я та самовизначення народів становить крайній засіб і стосується виняткових обставин як от деколонізація або грубі порушення прав людини. До того ж Суд вважає, що принцип самовизначення функціонує винятково в рамках принципу територіальної цілісності держав. Загалом у рішенні Суду відображені такі критерії легітимності сецесії: взаємна згода сторін, відмова у забезпеченні представництва народу в органах державної влади, деколонізація [3].

Загалом варто відзначити, що принцип самовизначення народів сягає своїм корінням у поняття принципу розділення суспільства на окремі національні держави, що був сформульований у XVII – XVIII ст. [4]. У той час, суспільна думка передових європейських держав прийшла до заперечення абсолютизму та намагалася теоретично обґрунтувати «суверенітет народу» за допомогою теорії «природного права». Передбачалося, що реалізація принципу національності забезпечить постійний мир, оскільки «нації не ведуть міжнародних війн». У дійсності політична карта Європи зазнала повного перерозподілу у зв'язку з проголошенням Віденським конгресом національно-державницького принципу [5].

Серед сучасних представників науки міжнародного права переважає положення, що держави забезпечують принцип рівноправ'я та самовизначення народів, якщо створюють уряди, які б представляли увесь народ без дискримінації за ознаками раси, мови, релігії приналежності, національності, то питання про самовизначення у формі сецесії взагалі не виникає [6].

Отож, можна підсумувати, що наявність або реальна можливість настання міжнаціональних конфліктів у будь-якому вигляді у більшості випадків розглядаються як внутрішня справа окремої держави. Винятком є

ситуації, коли народ бореться проти колоніального панування або іноземних окупантів. Вказані конфлікти згідно з Додатковим протоколом I до Женевських Конвенцій 1949 р. визнаються міжнародними конфліктами. Дискусійним є питання про відокремлення союзних республік, якщо така можливість зазначена у їх конституціях. Однак, оскільки кожен внутрідержавний конфлікт, потенційно загрожує міжнародного миру і безпеці, не може залишатися без уваги ООН і регіональних організацій, повинен обов'язково відбуватися під контролем міжнародних організацій та з дотриманням норм МГП. При цьому важливо не допустити втручання у внутрідержавний конфлікт іноземних держав. Таким чином, держава з метою врегулювання міжнаціональних відносин вправі вдаватися до заходів самодопомоги, зокрема застосовувати для припинення безпорядків внутрішні війська, і навіть збройні сили у випадках передбачених законодавством.

Література

1. **Common responsibility in the 1990: The Stockholm initiative on global security and governance / Prime minister s office. – Stocholm, 1991. 48 p.**
2. ***Boulding K E.* Conflict and defense: a general theory. New York: Harper & Brothers, 1962. 349 p.**
3. ***Цимбрівський Т.С.* Принципи територіальної цілісності та непорушності кордонів у міжнародному праві: теорія і практика. – Львів: ЛьвДУВС, 2009. – 213 с.**
4. ***Фердросс А.* Международное право / А. Фердросс. – М.: Изд. иностр. лит., 1959.**
5. ***Хутаба Д.В.* Взаимодействие и реализация международно-правовых принципов равноправия и самоопределения народов и территориальной целостности государств: дисс ... к.ю.н.: 12.00.10, Казань, 2011. 189 с.**

Р.Я. ПАСІЧНИЙ

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК НАСЛІДОК ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВОРАДИКАЛЬНИХ РУХІВ УКРАЇНИ

Скоро відбудеться чемпіонат з футболу Євро-2012. Україна, як одна з країн, де він відбудеться, активно готується до його проведення. Та підготовка до чемпіонату – це не тільки стадіон, готелі, дороги, клуби. Це насамперед люди – уболівальники, футбольні фанати. Очікується приїзд

уболівальників з інших країн, відповідно постає «проблема» людей з іншим кольором шкіри та віросповіданням. Активізація неонацистських та правоекстремістських угруповань та поширення їхньої ідеології серед футбольних фанів зумовлює актуальність статті. Ці організації, рухи та їхня ідеологія відповідно будуть об'єктом та суб'єктом дослідження. Проблему молодіжних праворадикальних рухів досліджували такі науковці: М. Бабій, О. Вітринська, В. Жадько, В. Калюжний, В. Любчук, В. Новік, Г. Сергієнко та ін. Новизна роботи полягає у дослідженні місця і ролі фанатських угруповань у праворадикальних організаціях та рухах.

Активізація праворадикальних рухів в Україні була спровокована резонансною подією у м. Марганець Дніпропетровської області, коли під час бійки у кафе вірменин вбив міліціонера. Як наслідок, у місті розпочались масові безлади та побиття іноземців. [4]. Тоді голосно про себе заявили такі українські організації, як «Автономні націоналісти», «Патріот України», «СПАС», «АРСА», ВО «Свобода». Якщо ж уважніше подивитись на ці організації, справді організаціями з чіткою структурою і ієрархією будуть лише «Патріот України» (колишня молодіжна Соціал-національна партія України, тепер ВО «Свобода»), ВО «Свобода» та «СПАС» (політична партія «Соціал-патріотична асамблея славян»). Решта позиціонують себе як етномережу самодостатніх українських громад без первинного керівного центру («АРСА») [7], або рух, вільний і незалежний від існуючих партій і організацій, легальна діяльність якого забезпечується формально-юридичним створенням будь-якої кількості «громадських об'єднань» різних соціальних напрямів і назв [6].

Голова ВО «Свобода» О. Тягнибок прокоментував ситуацію: «Незважаючи на щільну інформаційну блокаду, багаторічні проповіді «політ коректності» та примусове насадження «толерантності» до чужинців, правда про трагедію прорвалася крізь тенета офіціозу. Намагання правоохоронних органів видати вбивство молодого сержанта за звичайну побутову бійку та приховати конфлікт на ґрунті ненависті до українців, не дали жодного результату. Реакція українців Марганця стала сюрпризом як для непроханих гостей, так і для представників влади, за сприяння якої вірменська меншина протягом багатьох років почувала себе господарем в місті та зухвало демонструвала свою зверхність над корінними мешканцями. Самоорганізувавшись, українці нарешті відродили кращі козацькі традиції Запорізької Січі, і дали рішучу відсіч зайдам на вулицях рідного міста. Врятуватись від народного гніву знахабнілим вихідцям із Закавказзя допомогло лише втручання загонів міліції особливого призначення, оперативно стягнутих у Марганець» [1].

На основі цих подій ВО «Свобода» констатує низку тенденцій:

1. Завдяки потуранням демоліберальної влади та політики Брюсселя з перетворення України в багатонаціональний сміттєзбірник Європи, на території нашої держави, особливо в південно-східних регіонах, формуються справжні гетто чужинців, які активно освоюють український життєвий простір.

2. Корумпованість антиукраїнської влади призводить до того, що кожного року зростає потік як легальних, так і нелегальних мігрантів, які цілеспрямовано осідають в українських містах.

3. Ментальні, соціальні та культурні відмінності між мігрантами і автохтонним населенням призводять до зростання міжнаціональної напруги, а небажання правоохоронних органів захищати українців від агресії чужинців призводить до трагічних наслідків.

Враховуючи це, на превеликий жаль, доводиться констатувати, що трагедія у Марганці може стати «першою ластівкою» у низці подібних інцидентів вже найближчим часом, а в перспективі Україна може постати перед загрозою масових мігрантських заворушень [5].

Схожі коментарі з'явилися і на сайтах праворадикальних рухів. Щоправда вони були гострішими та інколи носили заклики до помсти та вигнання іноземців.

З часом активність цих організацій, без резонансних подій, на яких можна «робити ім'я», спала. Не маючи потужної політичної платформи вони змушені рухатись в фарватері потужніших політичних гравців (тієї ж «Свободи»), виступаючи своєрідним радикальним, молодіжним фронтом.

Діючи анонімно та відчуючи безкарність, ці рухи уможливають ксенофобські висловлювання та заклики. Серед мотивів, за якими молодь утягується у вуличну – нетолерантну діяльність, можна виділити такі чинники:

Мода. Цьому у чималому ступені сприяє ореол таємничості, невловимості, небезпеки, сили, безкарності, що створюють навколо цього явища деякі матеріали в ЗМІ. Прагнення відповідати якомусь модному образу інколи висловлюється в перевазі одягу та взуття певних торговельних марок і є лише способом виділитися з юрби. Дехто поступово втягується в естремістську активність і піддається ідеологічній обробці “старших товаришів”.

Бажання належати до групи. Стаючи скіном, виголюючи голову, беручи участь у тусовці, акціях, інтернет-обговореннях, можна відчути себе частиною чогось більшого, відчути за своїми плечима силу та розум товаришів, які підтримають тебе у важку хвилину.

Реакція (помста, образа). Учасниками мобів можуть стати через особисту образу, бажання помститися, особисті невдачі. Ставши жертвою

злочину, скоєного злочинцем не-слов'янської зовнішності, особа мітить тавром “злочинець-нелегал” відразу цілі національні групи та шукає способи завдати удару у відповідь.

Ідеологічні переконання. Захоплення історією, спроба осмислити своє існування, країни, нації, помножене на доступність величезної кількості матеріалів (здебільшого суперечливих) та першоджерел класиків з питань нацизму, фашизму, формує світогляд людини. Натхненні доступними для розуміння фальсифікаціями типу “Протокол сіонських мудреців”, роботами Клімова, Гітлера, спекулятивними відеофільмами (“Вічний жид”, “Тріумф волі”), заглиблюються у вивчення цієї тематики. Згодом частина з них починає пошук однодумців, співрозмовників, формуючи цілі ідеологічні співтовариства у Живих Журналах (ЖЖ) та на форумах в Інтернеті. Уявлювана ними соціальна значущість їхніх дій дає змогу багатьом з них впоратися з підлітковою кризою та проблемою самоусвідомлення. Людина отримує “смысл життя” – охорона білих України (Європи, світу) від “темношкірих, єврейських та інших загарбників”.

Ситуація. Частина акцій, здійснених радикальними мобами, має спонтанний характер.

Компанія молодих людей вирішує почати “щось” – дії порятунку світу від “чужих”. Не маючи кінцевої мети, вони можуть побити іноземця або вчинити акт вандалізму. Часто це відбувається у стані алкогольного сп'яніння. Вони не можуть пояснити свої мотиви та поси-лаються на те, що “всі робили – і я робив”, або “не пам'ятаю, я був п'яний”. Тобто такі дії є радше п'яним хуліганством, аніж ксенофобією.

Наше суспільство, якщо воно претендує на перспективне майбутнє, не уявляється без домінування принципів толерантності. Її основоположна сутність має виходити з того, що держава, незалежно від будь-яких зовнішніх і внутрішніх чинників, є найбільш зацікавленою у впровадженні принципу толерантності серед своїх громадян, водночас гарантуючи їм рівність перед законом, незалежно від їхнього походження, расової та національної належності, мови, політичних поглядів та релігійних переконань. На основі правового захисту в Україні має забезпечуватися гармонійна злагода громадян, представників усіх національностей та віросповідань.

Література

1. Мазур М.О. Марганець: грона гніва дозріли? – [Електронний ресурс] / М.О. Мазур // «Народна правда». – Режим доступу: <http://narodna.pravda.com.ua/local/4a4cb956e21d9/>

2. *Михальчишин Ю.* Революційний соціал-націоналіст. – [Електронний ресурс] / Ю. Михальчишин //Патріот України. Головний сайт. – Режим доступу: <http://www.patriotukr.org.ua/index.php?rub=stat&id=364>.
3. Патріот України. Головний сайт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.patriotukr.org.ua/index.php?rub=doc>
4. Після вбивства міліціонера у Марганці почалося полювання на вірменів. – [Електронний ресурс] // ТSN. – Режим доступу: <http://tsn.ua/ukrayina/pislya-vbivstva-militsionera-u-margantsi-pochalosya-polyuvannya-na-vmeniv.html>
5. Трагедія в Марганці може стати «першою ластівкою» у низці подібних інцидентів вже найближчим часом. – [Електронний ресурс] //Прес служба ВО «Свобода». – Режим доступу: <http://www.svoboda.org.ua/diyalnist/komentari/011123/>
6. Чому автономні націоналісти? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://opir.info/pro-nas/>
7. Що таке Арійська Стрілецька Асоціація —АРСА. – [Електронний ресурс] // «Народний оглядач». – Режим доступу: <http://sd.org.ua/news.php?id=13667>

С.Б. ЦЕБЕНКО

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРАВОСЛАВНИХ ЦЕРКОВ

Україна є поліконфесійною державою, яка станом на **01.01.2012** р. представлена **55** віросповідними напрямками, в межах яких діє **36500** релігійних організацій, **97 %** яких є християнськими. Половина з них (**18279** парафій, що становить **52,2 %** від загальної кількості релігійних осередків віруючих країни) є православної традиції, решту майже порівну поділяють католики і протестанти.

Трьома основними суб'єктами православної традиції в Україні є:

1) Українська Православна Церква в юрисдикції Московського Патріархату (далі – УПЦ МП), яка налічує **12340** парафій, що становить **67,5%** православних громад країни;

2) Українська Православна Церква Київського Патріархату (далі – УПЦ КП) налічує **4482** парафій, що становить **24,5%** православних громад країни;

3) Українська Автокефальна Православна Церква (далі - УАПЦ) налічує **1208** парафій, що становить **6,6%** православних громад країни [5].

Усі ці три українські православні церкви, на думку доктора філософії, канонічного права та кандидата юридичних наук І.Луцького, претендують

(або можуть претендувати) на свій зв'язок з Церквою, що її будував Володимир Великий і саме ці основи, закладені у правову свідомість українців дозволили їм зберегти власну ідентичність [7, С. 259].

На сучасному етапі розвитку православ'я в Україні, відповідно до національного законодавства, кожна релігійна організація повинна пройти процедуру легалізації, бути включеною до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців та отримати свідоцтво про державну реєстрацію юридичної особи. З цього моменту така релігійна організація набуває статус юридичної особи з властивою їй правосуб'єктністю. Релігійна організація зобов'язана дотримуватися вимог чинного законодавства і правопорядку, діє на підставі статуту (положення) і користується правами та має обов'язки відповідно до законодавства України і свого статуту (положення) [4].

УПЦ МП діє на підставі Статуту про управління Української Православної Церкви від 25-27 листопада 1990 року (далі Статут УПЦ МП), зі змінами та доповненнями від 27 травня 1992 року, 26 червня 1992 року та 21 грудня 2007 року. Сьогодні її очолює митрополит Володимир (Сабодан).

Статут УПЦ МП є внутрішнім документом цієї релігійної організації, яким вона керується в своєму управлінні та устрої. Відповідно до цього основного установчого документу УПЦ МП, з одного боку, є самостійною і незалежною в своєму управлінні та устрої, а з іншого, – УПЦ з'єднана з Помісними Православними Церквами через Руську Православну Церкву і є її самокерованою частиною. Щоправда, на нашу думку, правильнішим був би переклад на українську мову не Руська Православна Церква, а Російська Православна Церква, оскільки слово «Русь» швидше асоціюється з таким етапом української історії як Київська Русь. Тому у даній роботі ми будемо вживати вираз Російська Православна Церква (далі - РПЦ).

Аналізуючи основний установчий документ УПЦ МП, можна зробити висновок про те, що ця православна течія перебуває під прямим впливом РПЦ. Зокрема, це простежується у такому:

1) УПЦ МП зобов'язана виконувати рішення Помісних Соборів РПЦ, і контроль за їх виконанням покладений на Собор Української Православної Церкви, якому належить вища влада;

2) Предстоятелем УПЦ МП є Блаженніший Митрополит Київський і всієї України, який обирається пожиттєво єпископатом Української православної Церкви і благословляється Святішим Патріархом Московським і всієї Русі, шляхом надання Благословенної грамоти;

3) На кожному богослужінні у всіх храмах і монастирях УПЦ МП ім'я Блаженнішого Митрополита Київського і всієї України згадується після імені Святішого Патріарха Московського і всієї Русі;

4) Митрополит Київський і всієї України УПЦ МП є постійним членом Священного Синоду РПЦ [15];

Отже, можна зробити висновок про те, що УПЦ МП є складовою частиною РПЦ, але з правом розширеного самоуправління.

У 1992 році утворилася УПЦ КП, яка виділилася з УАПЦ і яку не визнав предстоятель УАПЦ Мстислав. Сьогодні її очолює колишній екзарх України від РПЦ Філарет (Денисенко). 10 липня 1992 року Статут УПЦ КП був зареєстрований органами державної влади. З цього часу і почалися переговори предстоятеля церкви з Патріархом Константинопольським Варфоломієм I з приводу автокефалії Української Православної Церкви, щоправда умовою такого статусу є об'єднання всіх православних в одну церкву, чого ще на 2010 рік не відбулось.

За основу установчого документу УПЦ КП був взятий статут УАПЦ від 05 червня 1990 року [16]. Відповідно до цього статуту Київський Патріархат є другою офіційною назвою УПЦ КП, який бере свій початок від хрещення Руси-України (988 р.), вважаючи себе спадкоємцем Київської митрополії у складі Константинопольського Патріархату.

До речі, на думку професора А.Колодного в Україні вже існує Помісна православна церква у вигляді УПЦ КП [6].

Відродження УАПЦ було проголошено 19 серпня 1989 року у Львові, а Патріарший устрій сформовано в червні 1990 року на Помісному соборі, де Святішим Патріархом Київським і всієї України УАПЦ був обраний предстоятель УАПЦ США і діаспори митрополит Мстислав (Скрипник). З 1993 по 2000 р. предстоятелем УАПЦ був Патріарх Димитрій (Ярема). Після відмови Московської Патріархії надати автокефалію УАПЦ звернулася за визнанням до Матері-Церкви – Вселенського Константинопольського Патріархату, і з 2000 р. частина УАПЦ (а точніше, УАПЦ (оновлена) відійшла під омофор УПЦ в США і діаспорі митрополита Костянтина, який є в евхаристійному єднанні і юрисдикції Константинопольського Патріарха, а інша частина визнала предстоятелем церкви Митрополита Мефодія [1, С. 321; 17]. До речі, прийнято рішення поминати ім'я Вселенського Патріарха під час богослужінь [12].

В Україні створені декілька консультативно-дорадчих органів всеукраїнського рівня, куди входять різні релігійні організації, але православні церкви є учасниками тільки Всеукраїнської Ради Церков і

релігійних організацій (далі – ВРЦіРО) та Наради представників християнських церков України (нарада Церков).

ВРЦіРО створена в **1996** р. з метою об'єднання зусиль церков і релігійних організацій з духовного відродження України, координації міжцерковного діалогу як в Україні, так і за її межами, участі в розробці проектів нормативних актів з питань державно-конфесійних відносин, здійснення комплексних заходів благодійного характеру і в своїй діяльності керується законодавством України.

Оскільки ВРЦіРО практично залежала від політики Державного комітету України в справах релігії, на противагу цій організації у **2003** році була створена Нарада Церков, метою якої є сприяння поширенню в Україні засад християнства та релігійної свободи, поширення діалогу між християнами у відродженні християнської моралі в суспільстві, подолання наслідків радянського атеїзму і тоталітаризму та встановлення партнерських відносин між Державою та Церквою для розбудови громадянського суспільства. До речі, серед принципів роботи Наради Церков є переконання невід'ємності прав людини як істоти Божої, в тому числі й права на свободу совісті й віросповідання, та дбання про гідне існування та соціальну справедливість для кожного окремо та спільно для всіх людей. Нарада церков об'єднує тільки християнські церкви, і серед її учасників немає УАПЦ [3; 8; 14].

Щодо участі українських православних церков у міжнародних організаціях релігійного характеру, то, наприклад, вони не можуть бути членами ВРЦ, оскільки в цій організації існує правило, відповідно до якого її членами не можуть бути церкви, які перебувають у незрозумілій канонічній ситуації чи є у розколі з дійсними членами ВРЦ. Тому жодна з гілок українських православних церков не є членом ВРЦ (хоча час від часу представники з України беруть участь в акціях ВРЦ, але як делегати від Московського чи від Константинопольського Патріархатів) [9].

Варто звернути увагу на те, що Україна є учасницею Європейської міжпарламентської асамблеї православ'я (**Interparliamentary Assembly on Orthodoxy**) (далі – ЄМАП), створеної за ініціативою Грецького парламенту у **1993** р. і розташованої в Афінах (Греція), і є об'єднанням парламентарів європейських країн з метою захисту православ'я і розширення міжнародного співробітництва на його принципах. Ця організація практично є закритим органом, в якому бере участь обмежена кількість держав, більша частина населення яких сповідують православну релігію. На своїх зустрічах делегати-парламентарі спільно обговорюють найактуальніші проблеми конфесійного життя і виносять резолюції, які мають швидше декларативне, аніж практичне значення для держав-учасниць [2, с.464]. В Україні забезпечення зв'язків парламенту з

міжнародними організаціями, в т.ч. і з ЄМАП, покладено на Комітет Верховної Ради України у закордонних справах **[13]**.

Основними органами ЄМАП є Генеральна Асамблея, яку очолює її Президент, та Міжнародний Секретаріат, який складається з Генерального Секретаря та десяти комісій: фінансової комісії, з прав людини, з освіти, з регламенту, з соціальної діяльності, з культури, з біоетики, з міжнародної політики та по засобах масової інформації. Термін повноважень членів комісії, Президента Генеральної Асамблеї та Міжнародного Секретаріату становить два роки. Учасниками цієї організації є, зокрема, Вірменія, Республіка Білорусь, Болгарія, Кіпр, Грузія, Греція, Польща, Російська Федерація, Румунія, Україна.

Перша зустріч делегатів, за ініціативою Грецького Парламенту, відбулась в Халкідікі у **1993** році, за результатами якої була прийнята Декларація «Православ'я в новій європейській реальності». Відповідно до цього документу делегації країн, які взяли участь у зустрічі, дійшли висновку щодо того, що православ'я повинно бути присутнім у формуванні Європи, для збереження її цілісності та світового впливу; а також брати участь у розгляді проблем, в т.ч. екологічних, соціальних, психічних, психологічних, расових, особистісних і т.д., якими переймається сучасна людина крізь призму православної релігії **[19]**.

Серед основних завдань ЄМАП щодо православної релігії можна виділити такі: поширювати ідеї православної релігії і за її допомогою сприяти подоланню крайніх націоналістичних, конфесійних і релігійних протиріч, а також віднайденню ефективних засобів захисту національних і релігійних меншин; активізувати православ'я для вирішення проблемних питань сучасного європейського суспільства та його навколишнього середовища; сприяти контактам між парламентськими, політичними, церковними, науковими та духовними діячами чи інститутами як щодо розвитку православної культурної спадщини, так і її внеску в сучасний міжнародний діалог про права людини та про мирне співіснування народів **[18]**.

Україна також бере участь у конференціях, щорічних сесіях та у відповідних комісіях ЄМАП. Наприклад, представниками від України були, зокрема народні депутати В. Кулініч, Н. Марковська, А. Григорович **[10; 11]**.

Література

1. *Бурмило І.* Історія Церкви. / І.Бурмило. – Чернівці: Книги – XXI, 2007.– С. 321 (424 с.);

2. *Горбатенко В.П.* Загальноєвропейська міжпарламентська асамблея православ'я. // Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол. Ю.С. Шемшученко та ін. – К. – 1999 – т.2: Д-Й. – С. 464.
3. *Засць О., Решетников Ю.* Хто є хто у релігійному співтоваристві. – Режим доступу:
http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=178%3A1&catid=37%3Aart&Itemid=64&lang=uk.
4. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23.04.1991 р. (Ст. 5, 13) – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
5. Інформаційний звіт Міністерства культури України про стан і тенденції розвитку релігійної ситуації та державно-конфесійних відносин в Україні (за 2011 рік) – Режим доступу:
http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1034%3A1&catid=51%3Astats&Itemid=79&lang=uk.
6. *Колодний А.М.* Українське православ'я: особливості, стан, проблеми // Університетські наукові записки – 2009. – № 3 (31). – С. 411. (С. 405-413).
7. *Луцький І.* Вплив християнства на правову свідомість українців у досвіді першої української держави (Київська Русь) // Право України. – 2009. – № 10. – С. 254-260.
8. Нарада представників Християнських Церков України. – Режим доступу:
http://www.risu.org.ua/ua/index/reference/major_religions/~НарадаПХЦУ/33310/.
9. Порада Україні від Всесвітньої Ради Церков. // Патріархат. – 2007. – № 2 (399).
10. Постанова Президії Верховної Ради України «Про відрядження народного депутата України Кулініча В.В. до Греції для участі у засіданні Міжнародного секретаріату Парламентської асамблеї православ'я» від 26.04.1996 р. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
11. Постанова Президії Верховної Ради України «Про відрядження народних депутатів України Кулініча В.В. та Марковської В.С. на міжнародну конференцію Європейської міжпарламентської асамблеї православ'я» від 26.02.1996 р. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
12. Постанова № 1 Архієрейського Собору Української Автокефальної Православної Церкви від 16.07.2010 р. – Режим доступу:
<http://uaoc.net/2010/07/postanovy/>.
13. Розпорядження Голови Верховної Ради України «Про предмети відання комітетів Верховної Ради України» від 08.09.2003 р. – Режим доступу:
<http://zakon1.rada.gov.ua>.
14. Список членів Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій та інформація про Раду. – Режим доступу:

http://vrciro.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=12&Itemid=32.

15. Статут про управління Української православної Церкви, прийнятий Собором Української Православної Церкви 25-27 листопада 1990 року. – Режим доступу: <http://orthodox.org.ua>.
16. Статут про управління Української Православної Церкви Київський Патріархат від 05.06.1990 р. (з наступними змінами та доповненнями від 26.06.1992 р., 22.10.1993 р., 15.07.2004 р.) – Режим доступу: <http://www.cerkva.info/uk/statut.html>.
17. Статут Харківсько-Полтавської єпархії Української Автокефальної Православної Церкви (оновленої) від 11.04.2003 р. (зі змінами і доповненнями від 23.03.2006 р.) – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/resourses/church_doc/uaoc_doc/34058
18. Уставные положения. Межпарламентская Ассамблея Православия. – Режим доступу: <http://www.eiao.org>.
19. Что такое Межпарламентская Ассамблея Православия. - Режим доступу: <http://www.eiao.org/default.aspx?lang=10>.

Резолюція

Всеукраїнської Інтернет-конференції «Правове регулювання міжнародних відносин в Україні: історія і сучасність» (Львів, Інститут права і психології Національного університету «Львівська політехніка», 18 травня 2012 р.).

Обговоривши питання історії правового регулювання міжнародних відносин в Україні, учасники конференції прийшли до наступних висновків:

1. Епоха буржуазних революцій, апогеєм якої стала т.зв. Весна Народів 1848 р., пробудила до життя національно-визвольні рухи європейських народів. Відтак національне питання в Австрійській (Австро-Угорській) та Російській імперіях набуло актуальності, що, в свою чергу, сприяло виробленню більш поміркованої урядової політики Відня і Санкт-Петербурга щодо українців та українського питання.

2. Завершення Першої світової війни призвело до розпаду мультинаціональних імперій і початку процесу створення на Європейському континенті мононаціональних держав. Право націй на самовизначення вперше в світовій історії набуває ознак *ius cogens* (загальноприйнятої норми) міжнародного права, чому зокрема сприяли рішення Версальської конференції (1919 р.) держав-переможниць.

3. Незважаючи на проголошену більшовицькою партією політику коренізації (в УРСР відому як українізація) та зобов'язання, прийняті Польською Річчюпосполитою на Версальській конференції, українське питання залишалося невирішеним не лише в тоталітарному Союзі РСР, напівфашистських Румунії та Польщі, але й у цілком демократичній міжвоєнній Чехо-Словаччині. Де-факто, а подекуди і де-юре (королівська Румунія), українці як окремий народ та його етнографічні групи (бойки, лемки) зазнавали різного роду утисків з боку метрополій; представники титульних націй мали преференції в отриманні освіти рідною мовою, задоволенні своїх культурних потреб, кар'єрному просуванні тощо. Таке становище досягалося і підтримувалося чисельними підзаконними актами.

4. Здобуття національної незалежності в 1991 р. залишило Україні історичну спадщину, обтяжену минулим – великодержавною політикою Москви, Варшави, Бухареста, Будапешта, можливо, в меншій мірі – Праги. Особливу тривогу викликають потуги деяких сусідніх держав втручатися у внутрішні українські процеси шляхом моральної та фінансової підтримки сепаратизму, видачі паспортів іноземних держав громадянам України на основі нібито історичних прав тощо. В критичні моменти української історії уже звучали й заклики до перегляду існуючих кордонів. Все це надає особливої гостроти національному питанню в Україні, а також зумовлює глибокий науковий інтерес до вивчення досвіду регулювання міжнародних відносин в Україні.

5. Питання регулювання міжнародних відносин в поліетнічній Україні, зокрема питання про державну мову, федералізацію чи створення національних районів повинні вирішуватися лише на основі Конституції України, з дотриманням усіх процесуальних норм. Вище керівництво держави в особі Гаранта Конституції – Президента, Верховної Ради, Кабінету Міністрів, а також силові відомства (МВС, СБУ, Збройні Сили) зобов'язані докласти усіх зусиль, аби виключити іноземне втручання у міжнародні відносини в Україні та гарантувати конституційний шлях їхньої можливої еволюції.

м. Львів, 18 травня 2012 р.

Учасники конференції

ГОРУЙКО ХРИСТИНА ПАВЛІВНА, аспірантка Львівського державного університету внутрішніх справ.

ДУМАНІВСЬКА АЛА ЯРОСЛАВІВНА, аспірант кафедри Історії держави і права Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка».

КОРИТКО ЛІЛІЯ ЯРОСЛАВІВНА, кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права Івано-Франківського факультету Національного університету «Одеська юридична академія».

КРАВЦОВА ОЛЕНА ЛЕОНІДІВНА, асистент кафедри історії держави і права Навчально-наукового інституту права та психології НУ «Львівська політехніка».

ЛЕСЬКО ІРИНА БОГДАНІВНА, аспірантка Львівського державного університету внутрішніх справ.

МАКАРЧУК ВОЛОДИМИР СТЕПАНОВИЧ, завідувач кафедри історії держави і права Навчально-наукового Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка», доктор юридичних наук, професор.

МАРКОВСЬКИЙ ВОЛОДИМИР ЯРОСЛАВОВИЧ, здобувач кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ.

ПАСІЧНИЙ РОМАН ЯРОСЛАВОВИЧ, старший викладач кафедри політології Національного університету «Львівська політехніка».

ПОЛІКОВСЬКИЙ МИКОЛА ФЕДОРОВИЧ, кандидат юридичних наук, доцент кафедри Історії держави і права Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка».

РЯШКО ВАСИЛЬ ІВАНОВИЧ, кандидат історичних наук, доцент, професор кафедри філософії і політології Львівського державного університету внутрішніх справ.

СИТНИК ОЛЕКСАНДР МИКОЛАЙОВИЧ, доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права Донецького юридичного інституту МВС України.

СКАКУН МАРІЯ ІГОРІВНА, аспірантка кафедри Історії держави і права Інституту права і психології Національного університету «Львівська політехніка».

СОРОЧКІН ОЛЕГ ВІКТОРОВИЧ, асистент кафедри Історії держави і права Навчально-наукового інституту права та психології НУ «Львівська політехніка».

ТЕРЛЮК ІВАН ЯРОСЛАВОВИЧ, доцент кафедри Історії держави і права Навчально-наукового інституту права і психології НУ «Львівська політехніка», кандидат історичних наук, доцент.

ТУРЕНКО ОЛЕГ СТАНІСЛАВОВИЧ, к. філос. наук, старший викладач кафедри теорії та історії держави та права Донецького юридичного інституту МВС України.

ШЕВЧЕНКО АНАТОЛІЙ ЄВГЕНОВИЧ, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, начальник кафедри теорії та історії держави і права Донецького юридичного інституту МВС України.

ШИБКО (БУРОВА) ЄВГЕНІЯ ДМИТРІВНА, аспірантка Львівського державного університету внутрішніх справ.

ЦЕБЕНКО СОЛОМІЯ БОГДАНІВНА, асистент кафедри історії держави і права Навчально-наукового інституту права та психології НУ «Львівська політехніка».

Зміст

ПЛАНОВНІ ПІ ЧИТАЧУ!	3
---------------------------	---

СЕКЦІЯ 1

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗДІСНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

РЯШКО В. І.

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ В ТЕОРЕТИЧНІЙ І ПОЛІТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В.І. ЛЕНІНА (1913-1917 рр.).....	4
--	---

ТЕРАЮК І. Я.

ВІДСТОЮВАННЯ ПРАВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ.....	8
---	---

СЕКЦІЯ 2

ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ВІДНОСИН В АВСТРІЙСЬКІЙ (АВСТРО-УГОРСЬКІЙ) ІМПЕРІЇ

ГОРУЙКО Х. П.

ВРАХУВАННЯ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ПРИ ФОРМУВАННІ СИСТЕМИ СУДОЧИНСТВА ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ.....	12
--	----

КОРИТКО А. Я.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРИРОДИ В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ.....	15
---	----

МАРКОВСЬКИЙ В. Я.

ДІЯЛЬНІСТЬ ГАЛИЦЬКОГО КРАЙОВОГО СЕЙМУ (контекст правового регулювання мовних відносин другої половини ХІХ ст.).....	18
--	----

СОРОЧКІН О. В.

ВПЛИВ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ НА НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ В ГАЛИЧИНІ у 1867-1914 рр.	23
--	----

ТЕРАЮК І. Я.

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ОРГАНАХ ПРАВОСУДДЯ АВСТРІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ.....	27
---	----

ТУРЕНКО О. С.

КОНЦЕПТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ АДАМА МЮЛЛЕРА: ШЛЯХИ УЗГОДЖЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ СВОБОДИ ТА ЗАГАЛЬНОЇ НЕОБХІДНОСТІ.....	31
--	----

СЕКЦІЯ 3

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

ДУМАНІВСЬКА А. Я.

ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ СУДОВОЇ СИСТЕМИ В УСРР 1920-х – середини 1950-х рр.	37
--	----

ЛЕСЬКО І. Б.

СТАН ІНСТИТУТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ У ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОМУ РЕГІОНІ В ЧАСИ РАДЯНСЬКОГО ТА ГІТЛЕРІВСЬКОГО ОКУПАЦІЙНОГО РЕЖИМІВ (вересень 1939 р. – листопад 1944 р.).....	39
---	----

МАКАРЧУК В. С., ШИБКО (БУРОВА) Є.Д. ВХОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПОДУНАВ'Я ДО СКЛАДУ УРСР: РАДЯНІЗАЦІЯ БЕЗ УКРАЇНІЗАЦІЇ.....	43
ПОЛІКОВСЬКИЙ М. Ф. УКРАЇНСЬКА ПОВСТАНСЬКА АРМІЯ: З ПРАКТИКИ РОЗВ'ЯЗАННЯ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ.....	50
СКАКУН М. І. ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ УСРР 1920-х рр.	55
ШЕВЧЕНКО А. Є., СИТНИК О.М. ЩОДО ПИТАННЯ ПРАВА НА САМОВИЗНАЧЕННЯ НАЦІЙ НА ЕТАПІ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА В УСРР.....	60
СЕКЦІЯ 4	
<i>ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ</i>	
КРАВЦОВА О. А. МІЖНАЦІОНАЛЬНІ ВІДНОСИНИ У КОНТЕКСТІ ПРАВА ДЕРЖАВ НА САМОДОПОМОГУ (ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА).....	68
ПАСІЧНИЙ Р. Я. ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК НАСЛІДОК ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВорадикальних рухів України.....	71
ЦЕБЕНКО С. Б. ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРАВОСЛАВНИХ ЦЕРКОВ В УКРАЇНІ.....	75
<i>РЕЗОЛЮЦІЯ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ.....</i>	82
<i>УЧАСНИКІ КОНФЕРЕНЦІЇ.....</i>	83

Наукове видання

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ:
історія і сучасність

Матеріали Всеукраїнської наукової інтернет-конференції
www.historylaw.lp.edu.ua

Відповідальний за випуск – проф. *Макарчук В.С.*
Упорядкування й макетування – доц. *Терлюк І.Я.*